

Ключови думи:

ЛГБТИК+ права,
юридическа признаване на
пола, транс, трансджендър,
транссексуалност, права на
сексуални малцинства

Keywords:

LGBTIQ+ rights, Legal
Gender Recognition, Trans,
Transgender, Transsexuality,
Sexual Minority Rights

Filip Samuilov

**From a Legal Vacuum to
Self-Determination:
A Comparative Analysis of Legal
Gender Recognition in
Bulgaria and Germany**

This study presents a comparative legal analysis of the framework for legal gender recognition (LGR) in Bulgaria and Germany, outlining their diametrically opposed approaches. It examines the regressive trend in Bulgaria, which, after a long-standing legislative vacuum, culminated in a de facto ban on legal gender recognition with Interpretative Decision No. 2/2023 of the Supreme Court of Cassation. In contrast, the study highlights the progressive evolution in Germany – from the restrictive Transsexuals' Act of 1980 to the modern Self-Determination Act (SBGG) of 2024, which introduces a swift administrative procedure based on self-declaration. By analyzing the key role of judicial practice in both countries, the study uses the German experience as a basis for formulating specific legislative recommendations for reform in Bulgaria.

**Filip Samuilov, Ph. D.
student**

*in the Law Department of
New Bulgarian University*

*e-mail:
filip.samuilov13@gmail.com*

*Areas of interests:
Constitutional Law,
Human Rights Law,
Public International Law*

<https://doi.org/10.33919/ylndnbu.24.13.9>

Филип Самуилов

**От правен вакуум към самоопределяне:
сравнителен анализ
на юридическата промяна на пола
в България и Германия**

Настоящата студия представя сравнителен правен анализ на уредбата за юридическа признаване на пола в България и Германия, като очертава диаметрално противоположните им подходи. Разглежда се регресивната тенденция в България, която след дългогодишен законодателен вакуум достига до de facto забрана на юридическо признаване на пола с Тълкувателно решение № 2/2023 г. на Върховния касационен съд. В контраст е представена прогресивната еволюция в Германия – от рестриктивния Закон за транссексуалните хора от 1980 г. до модерния Закон за самоопределяне (SBGG) от 2024 г., който въвежда бърза административна процедура, основана на самодекларация. Като анализира ключовата роля на съдебната практика в двете държави, изследването използва германския опит като основа за формулиране на конкретни законодателни препоръки за реформа в България.

1. Въведение

В настоящото изследване се прави правен анализ на концепцията за пол в юридически смисъл и юридическото признаване на пола¹, разгледани през призмата на българското и германското законодателство. Целта е, освен дефиниране на понятието за юридически пол, изведено от правните системи на двете държави, да се направи подробен сравнителен

¹ На български език ще се придържам към понятието „юридическо признаване на пола“ от израза Legal Gender Recognition (също LGR), също се среща като „правно признаване на джандъра“. С оглед на несъществуването на понятието „джандър“ в нормативната уредба на Република България, специално в Закона за гражданска регистрация (Обн. ДВ. бр. 67 от 27 юли 1999 г.), ще използвам преобладаващо понятието „пол“.

анализ на процедурата за юридическото признаване на пола. Изследването ще разгледа правните механизми и изисквания, регламентирани тази процедура, и ще идентифицира сходства и различия между българската и германската правна уредба.

В контекста на съвременните международни стандарти за правата на човека и развиващата се съдебна практика темата за юридическото признаване на пола придобива все по-голяма значимост. Принципите на самоопределяне, недискриминация, защита на личността и уважение и запазване на човешкото достойнство изискват адекватно и ефективно правно регулиране, което да отговаря на нуждите на транс, интерсекс и небинарните хора.

Констрастните подходи към юридическото признаване на пола в България и Германия намират своето ярко отражение в последните развития на съдебната практика и законодателните промени в двете държави. В България, тълкувателната практика на Върховния касационен съд (ВКС) преобръща над тридесет годишна съдебна практика и представлява „образец“, който засяга пряко правата на транс хората. С Тълкувателно решение № 2/2023 г. на ОСГК на ВКС недвусмислено се постановява, че българското законодателство не предвижда възможност за промяна на данните за пола в регистрите за гражданско състояние, което *de facto* налага забрана на юридическото признаване на пола. Подобно решение е в ярък контраст с развиващите се международни стандарти за правата на човека и стимулира призивите за законодателна реформа.

За разлика от това, прогресивна промяна се наблюдава в Германия, където на 1 ноември 2024 г. влиза в сила Законът за самоопределяне (Gesetz über die Selbstbestimmung in Bezug auf den Geschlechtseintrag, SBGG)². Този нормативен акт значително опростява процедурата за промяна на пола и името на транс, интерсекс и небинарните хора. Процедурата вече е изцяло административна, изискваща само декларация до административен орган, като по този начин замества предишния усложнен процес, предвиден в Закона за транссексуалните хора от 10 септември 1980 г. (Transsexuellengesetz, TSG)³. Тази стъпка е показателна за анга-

² Bundesgesetzblatt I, Nr. 206, ausgegeben zu Bonn am 21. Juni 2024, 1–5. В немскоезичната академична литература се възприема съкратеното наименование на закона; пълното му наименование е Gesetz über die Änderung der Vornamen und die Feststellung der Geschlechtszugehörigkeit in besonderen Fällen (Закона за промяна на имената и определяне на пола в специални случаи – превод мой).

³ Bundesgesetzblatt I, Nr. 56, ausgegeben zu Bonn am 16. September 1980, 1654–1658. Пълното наименование на закона е Gesetz über die Änderung der Vornamen und die Feststellung der

жимента към самоопределянето и депатологизацията на юридическото признаване на пола.

Чрез съпоставяне на тези диаметрално противоположни правни рамки настоящото изследване ще допринесе за по-задълбочено разбиране на сложността на въпроса и необходимостта от бъдещи законодателни промени в посока на по-пълноценна защита на правата на човека. Анализът ще обхване не само формалните аспекти на нормативната уредба, но и фактическите последици от съществуващите правни рамки за живота на засегнатите лица.

В по-широк регионален контекст предоставянето на LGR на транс хората в Европа и Централна Азия представлява сложна и хетерогенна картина, често белязана от различия в правните системи и достъпа до правосъдие. Към 2024 г. 72 % от страните в този регион (39 от 54 държави) са установили съдебен или административен ред за осъществяване на LGR, като Казахстан е положителният пример в Централна Азия. Въпреки че значителна част от тези държави са членове на Съвета на Европа (36 от настоящите 46 държави членки) и на Европейския съюз (25 от настоящите 27 държави членки), което демонстрира обща тенденция към институционализирано признаване в рамките на тези образувания, ефективността и достъпността на нормативната уредба често са възпрепятствани от широко разпространени рестриктивни критерии. Например само петнадесет от посочените държави не изискват диагноза за психично здраве⁴, а дванадесет от тях налагат стерилизация като предварително условие за LGR⁵. Освен това осемнадесет държави продължават да из-

Geschlechtszugehörigkeit in besonderen Fällen (Закон за промяна на имената и определяне на пола в специални случаи).

⁴ Към август 2025 г.: Андора, Белгия, Германия, Гърция, Дания, Ирландия, Исландия, Испания, Люксембург, Малта, Норвегия, Португалия, Финландия, Франция, и Швейцария. Вж. <https://transrightsmap.tgeu.org/index> [достъп на 25.8.2025 г.].

⁵ Вж. <https://transrightsmap.tgeu.org/index> [достъп на 25.8.2025 г.]. Забележителен е прогресът в Чехия, където Конституционният съд с Решение № Pl. ÚS 52/23 от 24 април 2024 г. в отговор на жалба, подадена от транс мъж, постановява, че изискването за стерилизация като предпоставка за юридическо признаване на пола противоречи на основни права на човека, включително правото на телесна неприкосновеност и лична автономия във връзка с тяхното човешко достойнство съгласно член 7, параграф 1 от Хартата на основните права на Европейския съюз и член 8 от Конвенцията за защита на правата на човека и основните свободи. Това съдебно решение, което задължава законодателната власт да реформира съответните нормативни актове до 30 юни 2025 г., позиционира Чехия в контекста на европейската тенденция към въвеждане на процедури за юридическо признаване на пола, основани на принципа на самоопределянето, и отменя дискриминационната практика. Вж. Meteākanyš, O. M. The Recent Transgender Court Decision in Czechia: Two Steps Forward, One Step Back (A Commentary on Case Pl. ÚS 52/23). Bratislava Law Review, 8 (2), (2024),

искват развод⁶, което представлява допълнителна пречка за сключилите брак транс хора, търсещи правно признаване, съответстващо на тяхната джендър идентичност.

Въпреки тези развития, достъпът до LGR остава силно неравномерен в тази част от света, което е индикатор за значителни практически и правни бариери в много държави. Юридическото признаване на пола не е еднакво достъпно в петнадесет държави от този регион, включително Обединеното кралство, Армения, Азербайджан, Туркменистан, Узбекистан, Киргизтан и Таджикистан. Това означава, че транс хората в тези места се сблъскват със значителни ежедневни и правни препятствия при търсенето на юридическо признаване на пола си.

По отношение на правата на непълнолетните лица, процедурите за LGR са достъпни в седемнадесет държави, но степента на автономност, предоставена на непълнолетните в този процес, варира значително. В осем от тези държави липсва възрастово ограничение⁷, което осигурява достъп до LGR на непълнолетни лица, независимо от тяхната възраст. В останалите девет държави обаче има изисквания за минимална възраст, като се ограничава достъпа до LGR на по-младите транс хора⁸. Докато дванадесет държави са въвели процедури за юридическо признаване на пола, основани на принципа на самоопределяне, допринасящо за депатологизацията на процеса; особено тревожен аспект е пълната забрана на юридическото признаване на пола в четири държави, сред които и България, което я позиционира сред държави с нисък индекс на измерване на демокрацията⁹ и влошено състояние на правовата държава¹⁰ като Унгария, Русия и Грузия.

243–264. Вж. <https://doi.org/10.46282/blr.2024.8.2.946>. [достъп на 25.8.2025 г.]. Вж. и https://www.usoud.cz/fileadmin/user_upload/Tiskova_mluvci/Publikovane_nalezky/2024/PI-52-23_AN_s_disenty.pdf

⁶ В Австрия, Андора, Белгия, Германия, Гърция, Дания, Естония, Ирландия, Исландия, Испания, Люксембург, Малта, Нидерландия, Норвегия, Португалия, Словения, Украйна, Финландия, Франция, Швейцария и Швеция разводът не е задължителна предпоставка за започване на процедура по LGR. Вж. <https://transrightsmap.tgeu.org/index> [достъп на 25.8.2025 г.].

⁷ Австрия, Германия, Естония, Исландия, Люксембург, Малта, Словения и Швейцария. Вж. <https://transrightsmap.tgeu.org/index> [достъп на 25.8.2025 г.].

⁸ Белгия, Гърция, Дания, Испания, Норвегия, Полша, Португалия, Хърватия и Черна гора.

⁹ EUI Report. Democracy Index (2024). Вж. <https://www.eiu.com/n/campaigns/democracy-index-2024/> [достъп на 25.8.2025 г.].

¹⁰ World Justice Project. Rule of Law Index (2024). Вж. <https://worldjusticeproject.org/rule-of-law-index/global> [достъп на 25.8.2025 г.].

2. Някои значими определения

С оглед на разглеждането на някои значими определения, свързани с пола и джендъра, с акцент върху тяхното разграничение и развитието им в академичния и правен език е необходимо следното уточнение.

В съвременен план (към август 2025 г.), за да се осигури ясен контекст, се позовавам на водещата роля на Агенцията за основните права на Европейския съюз (FRA).

Терминът „транс“ човек е общ термин¹¹, който включва хора, чиято джендър идентичност или джендър изразяване се различават от пола, определен им при раждането. Това включва, но не се ограничава до мъже и жени с транс минало и хора, които се идентифицират като транссексуални¹², трансджендър¹³, трансвестити/кросдресъри, андрогини, полиджендърни, джендъркуиър, аджендърни, небинарни, джендър вариант или с всяка друга джендър идентичност, която не е стандартна мъжка или женска. Транс хората могат да изразяват своя пол чрез представяне (например самоопределящ се език, облекло и др.) или чрез телесни модификации (включително, но не задължително преминаване през множество хирургични процедури)¹⁴.

По отношение на **джендърната идентичност** в доклада си FRA се позовава на преамбюла на Yogyakarta принципите¹⁵. Тя се отнася до дълбоко изпитваното вътрешно и индивидуално преживяване на джендъра на всеки човек, което може да съответства или да не съответства на пола, определен при раждането. Това включва личното усещане за тялото, ко-

¹¹ Бел. моя – umbrella term.

¹² Терминът „транссексуален“ често се използва за хора, които преминават през процес на пълна медицинска трансформация с цел да приведат телесните си характеристики в съответствие с вътрешното си усещане за джендър.

¹³ „Трансджендър“, подобно на думата „транс“, е общ термин, който се отнася за всички лица, които не се идентифицират с джендъра си, определен им при раждането. Въпреки това, някои транс хора предпочитат термина „транс“ пред „трансджендър“, като признание, че не всички хора имат опит [познания] относно джендъра.

¹⁴ Превод на определението – мой. In: European Commission: Directorate-General for Justice and Consumers, Brink, M. v. d., Timmer, A., Dunne, P., & Burri, S. Trans and intersex equality rights in Europe: a comparative analysis (A. Timmer, editor, S. Burri, editor) Publications Office. Вж. <https://data.europa.eu/doi/10.2838/75428>, 2008, p. 34.

¹⁵ Принципите от Yogyakarta за прилагането на международното право в областта на правата на човека по отношение на сексуалната ориентация и джендър идентичност са изготвени през 2006 г. от международни експерти по правата на човека, които се събират в Yogyakarta, Индонезия. Принципите прилагат задължителни международни стандарти за правата на човека, свързани със сексуална ориентация и джендър идентичност. Те се превръщат в основа за тълкуването на стандартите за правата на човека по отношение на ЛГБТИ+ хората в бъдеще.

ето може да бъде променено чрез медицински, хирургически или други средства, както и други изрази на джендъра, включително облекло, говор и маниери¹⁶.

Джендърното изразяване обозначава външното представяне на джендъра на даден човек чрез неговата физическа външност (облекло, прическа, аксесоари, козметика), маниери, реч и модели на поведение. Джендърното изразяване може да съответства или да не съответства на джендър идентичността на човека¹⁷.

Небинарността представлява общ термин за джендър идентичност, която не попада в бинарната система за мъжки и женски пол. Тя включва хора, чиято джендър идентичност не е нито изцяло мъжка, нито изцяло женска, а е комбинация от мъжки и женски пол или е между половете или извън тях¹⁸.

Когато дадено лице предприеме процес да живее съобразно предпочитания от него джендър, това се нарича **„преход“**. Няма стандартна процедура и последователност за този процес. Той може да бъде социален, правен, професионален, медицински или семеен.

Медицинският преход включва процедури за утвърждаване на джендъра, включително (но не задължително) операция за утвърждаване на пола (известна в миналото като „операция за промяна на пола“). В нормативната уредба и съдебната практика на ЕС преминаването през процедура за утвърждаване на джендъра или афирмативно лечение се нарича „промяна на джендъра“ (gender reassignment)¹⁹.

Половите характеристики според преамбюла на Yogyakarta принципите „Плюс 10“ са физическите особености на всеки човек, свързани с пола, включително гениталиите и друга полава и репродуктивна анатомия, хромозоми, хормони и вторични физически характеристики, появяващи се с пубертета²⁰.

¹⁶ Превод на определението – мой. Вж. Trans and intersex equality rights in Europe: a comparative analysis (A. Timmer, editor, S. Burri, editor), цит. по-горе, р. 34.

¹⁷ Ibid.

¹⁸ Ibid., p. 35.

¹⁹ European Commission: Directorate-General for Justice and Consumers, Brink, M. v. d., Timmer, A., Dunne, P., & Burri, S. Trans and intersex equality rights in Europe: a comparative analysis, (A. Timmer, editor, S. Burri, editor) Publications Office. Вж. <https://data.europa.eu/doi/10.2838/75428>, 2018, p. 35; P v S and Cornwall County Council [1996] 2 CMLR 247, [20].

²⁰ Preamble to Yogyakarta Principles Plus 10' (Yogyakarta Principles website). Вж. <http://yogyakartaprinciples.org/preamble-yp10/> [достъп на 26.8.2025 г.].

Терминът **цис-джендър** (*cis*-джендър) се отнася за хора, които се самоидентифицират с джендъра, който им е бил определен при раждането. Цисджендър произхожда от латинската дума *cis* (от тази страна на)²¹.

За да се разбере развитието на тези понятия обаче, е важно да се върнем към основополагащи трудове като този на *H. Benjamin*²² от 1966 г., който прави първото клинично разграничение между транссексуалността и трансвестизма. Авторът представя новаторска (за времето си) клинична рамка за разбиране на хората, които изпитват дълбок конфликт между физическия си пол и психологическата си идентичност. Написана в момент, когато медицинската общност игнорира и патологизира състоянието. В изследването си *Benjamin* предлага концептуализация на „пола“ като определения и концепции.

Benjamin дефинира транссексуалния човек като индивид, който според неговите клинични наблюдения притежава „обърната джендърна роля и фалшива джендърна ориентация“²³. Това състояние представлява „много по-голяма степен дезориентация по отношение на пола и джендърна роля“²⁴ от тази, която се наблюдава при трансвеститите, и води до дълбоко емоционално разстройство. Анализът на *Benjamin* последователно описва преживяването на транссексуалните хора като такова, при което „умовете и душите им са „затворени“ в грешните тела“²⁵.

Определяща характеристика на транссексуалността е желанието на индивида за „операция за промяна“, по-известна в съвременната терминология като „операция за потвърждаване на пола“²⁶. За разлика от трансвеститите, които могат да възприемат физическите си полови органи като източник на удоволствие, транссексуалните хора се описват като отвръщащи се от органите си с „отвращение и омраза“. Те „живеят само за деня, в който [тяхната] „женска душа“ вече няма да бъде оскърявана от [тяхното] мъжко тяло, когато [те] ще могат да функционират като жени – социално, правно и сексуално“²⁷. *Benjamin* отбелязва, че крайната цел на транссексуално лице в преход от мъж в жена е да изпита

²¹ Вж. Trans and intersex equality rights in Europe: a comparative analysis (A. Timmer, editor, S. Burri, editor), цит. по-горе, p. 35.

²² Benjamin, H., M. D. The Transsexual Phenomenon. NY: Warner Books, 1966.

²³ Ibid., p. 65.

²⁴ Ibid., 31–33.

²⁵ Ibid., p. 34.

²⁶ Conversion operation; gender-affirming surgery.

²⁷ Benjamin, p. 33.

сексуалните отношения на жена с мъж, въпреки че основната грижа на транссексуалното лице е неговата самоидентичност, а сексуалният партньор е второстепенен и често незадължителен фактор.

Benjamin изрично заявява, че в строго биологичен смисъл не е възможна „промяна на пола“, тъй като „полът и джендърът [...] се определят в момента на зачеването“²⁸. Хирургичните и хормоналните интервенции имат за цел да превърнат индивида във „функциониращ член на противоположния пол“ в социалната сфера, а не да променят основния му биологичен пол.

В концепцията си за пола и джендъра *Benjamin* имплицитно и експлицитно разграничава аспекти на идентичността на индивида, дефинирайки ги като различни „видове пол“. Той отбелязва, че идентичността на човек не е единствено, монолитно качество, а се състои от няколко слоя, които включват:

- генетичен пол: това е неизменният, наследствен хромозомен пол, определен в момента на зачеването. *Benjamin* отбелязва, че транссексуалните хора обикновено са „генетично нормални“,
- анатомичен пол: това се отнася до физическото тяло и неговите репродуктивни органи и
- психологичен пол (или джендър): *Benjamin* определя това като „много важна и отличителна категория, която е „още по-гъвкава от всяка друга“. Психологическият пол „може да бъде в противоречие с всички други полове“, което поражда основния проблем на транссексуалността²⁹.

Джендърът се отнася до вътрешна, психологическа и социална идентичност, която е отделена от физическия и генетичния пол на индивида. С оглед на тази концептуална рамка могат да се положат основите за по-нюансирано разбиране на идентичността отвъд простия биологичен детерминизъм³⁰.

Към август 2025 г. медицинските състояния на транс хората са класифицирани в Международната статистическа класификация на болестите

²⁸ Ibid., p. 65: „change of sex“, „sex and gender [...] are decided at the moment of conception“.

²⁹ Ibid., 15–23.

³⁰ Подробности за отликите между „пол“ и „джендър“ ще бъдат посочени в точка 3 от настоящото изследване.

и проблемите, свързани със здравето (МКБ-11)³¹ с кодове НА60 и НА61. Основната разлика между МКБ-11 и предходните класификации е, че МКБ-11 премахва състоянията, свързани с джендърната идентичност, от главата за психическите разстройства. Тази промяна отразява съвременното разбиране, че трансджендърността не е психично заболяване.

В МКБ-10 състоянията, свързани с джендърната идентичност, са класифицирани в категорията „Психични и поведенчески разстройства“. Основната диагноза са „транссексуализъм“ и „разстройство на джендър идентичността в детска възраст“³². Тази класификация допринася за историческото възприемане на транссексуалните идентичности като форми на психична патология, което води до широко разпространение на стигматизиране и дискриминация. Определянето като „разстройство“ се фокусираше върху самата идентичност като проблем, който трябва да бъде лекуван, а не върху дистреса, който индивидът може да изпитва в резултат на несъответствието между тялото и идентичността си, особено в неприемлива социална среда.

Здравето, свързано с джендърната идентичност, е преосмислено в актуализираната версия на МКБ-11 от май 2024 г., която замества „джендър несъответствието в юношеството и зрелостта“ и „джендър несъответствието в детството“ с остарели диагностични категории като „транссексуализъм“ и „разстройство на джендърната идентичност при деца“ от МКБ-10. Главата „Психични и поведенчески разстройства“ е преименувана на „Състояния, свързани със сексуалното здраве“, която сега включва джендърното несъответствие (gender incongruence). Това отразява съвременното разбиране, че разнообразните джендърни идентичности и транссексуалните идентичности не са психични заболявания и че етикетането им като такива може да доведе до значителна стигматизация.

Съгласно Световната здравна организация джендърното несъответствие в юношеството и зрелостта представлява изразено и устойчиво несъответствие между джендъра, който лицето изпитва, и пола, който е определен при раждането. Това несъответствие често води до желание за „преход“, за да може лицето да живее и да бъде прието като човек от джендъра, който изпитва. Това може да се постигне чрез хормонално

³¹ International Classification of Diseases 11th Revision (ICD-11). The global standard for diagnostic health information. Вж. <https://icd.who.int/en/> [достъп на 26.8.2025 г.].

³² Вж. <https://www.icd10data.com/ICD10CM/Codes/F01-F99/F60-F69/F64-/F64.0> [достъп на 26.8.2025 г.].

лечение, хирургична интервенция или други здравни услуги, за да се приведе тялото на лицето в максимално съответствие с преживявания джендър. Преди началото на пубертета диагнозата не може да бъде поставена. Диагнозата (HA60) не може да бъде поставена само въз основа на поведение и предпочитания, отклоняващи се от джендъра³³.

Детското джендърно несъответствие (HA61) се определя като значително несъответствие между определения пол на дадено лице и преживяване или изразен джендър при деца в предпубертетна възраст. Силното желание на детето да бъде от различен джендър от този, който му е определен (наложен), силното му отвращение към определен аспект от сексуалната му анатомия или очакваните вторични полови белези и/или силното му желание за първични и/или очаквани вторични полови белези, които съответстват на преживявания джендър, както и използването на играчки, игри и други дейности, които са по-типични за преживявания пол, отколкото за определения пол, са все примери за този модел. Несъответствието трябва да е продължило почти две години. Диагнозата не може да се постави само въз основа на поведение и предпочитания, различни от джендъра³⁴.

Въпреки че транс хората могат да имат допълнителни специализирани медицински нужди, като хирургична интервенция или хормонална терапия, които утвърждават джендъра, те споделят много от същите здравни нужди като масовото население. Въпреки това данните показват, че транс хората често носят необосновано висока тежест на заболявания, особено в областта на психичното, сексуалното и репродуктивното здраве³⁵. Докато някои транс хора избират да се подложат на хирургична интервенция или медицинска промяна, други не го правят.

³³ HA60 Gender incongruence of adolescence or adulthood. Вж. <https://icd.who.int/browse/2025-01/mms/en#90875286> [достъп на 26.8.2025 г.]. Gender incongruence and transgender health in the ICD. Вж. <https://www.who.int/standards/classifications/frequently-asked-questions/gender-incongruence-and-transgender-health-in-the-icd> [достъп на 26.8.2025 г.].

³⁴ HA61 Gender incongruence of childhood. Вж. <https://icd.who.int/browse/2025-01/mms/en#344733949> [достъп на 26.8.2025 г.]. Gender incongruence and transgender health in the ICD. Вж. <https://www.who.int/standards/classifications/frequently-asked-questions/gender-incongruence-and-transgender-health-in-the-icd> [достъп на 26.8.2025 г.].

³⁵ Scheim, A., A., Rich, D., Zubizarreta, M., Malik, K., Baker, A., Restar, L., Van Der Merwe, J., Wang, B., Beebe, K., Ridgeway, S., Baral, T., Poteat, S., Reisner. Health status of transgender people globally: A systematic review of research on disease burden and correlates. PLOS ONE, 2024, <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0299373>, Thomas, R., F., Pega, R., Khosla, A., Verster, T., Hana, I., Say. Ensuring an inclusive global health agenda for transgender people. Bulletin of the World Health Organization, 2017, p. 95, 154–156. <https://doi.org/10.2471/BLT.16.183913>, Reisner, S., T., Poteat, J., Keatley, M., Cabral, T., Mothopeng, E., Dunham, C., Holland, R., Max, S., Baral. Global health burden and needs of transgender

3. Определение за юридическа промяна на пола

3.1. Отлики между пол и джендър

В третия раздел „Пол и джендър“ от глава 1 „Юридическо признаване на пола – защо и за кого?“³⁶. *Р. Стоянов* задълбочено анализира ключовите понятия, необходими за разбирането на проблематиката, свързана с правната промяна на пола. Авторът категорично разграничава пола като биологична категория от джендъра (полова роля или идентичност) като социално-културна концепция, като същевременно признава тяхната сложност и взаимовръзка³⁷. *Стоянов* разглежда пола като многопластов биологичен конструкт, включващ **хромозомен** пол (определен от хромозомите XX или XY), **гонаден** пол (развитието на яйчници или тестиси), **генитален** (фенотипен) пол (външните и вътрешните полови органи) и **хормонален** (преобладаващото производство на андрогени и естрогени). Тези характеристики се обобщават като **първични полови белези**, които са основата на биологичния пол, като съществуват и вторични полови белези, които са производни на първичните. *Стоянов* отделя особено внимание на понятието **джендър**, което се разглежда като отделен от биологията аспект на човешката идентичност. Тази категория включва джендър идентичност, която се дефинира като „дълбоко вътрешно усещане за пола ни“, което се управлява от мозъка и се формира под влиянието на хормонални процеси в пренаталното развитие. Друг аспект е джендър ролята – социално-културните норми и очаквания за поведение и външен вид, приписвани на определен пол³⁸. *Стоянов* систематизира понятията, за да покаже, че полът е сложен биологичен конструкт, докато джендърът е психично и социално-културно измерение на идентичността. Тази

populations: a review. The Lancet, 2016, p. 388, 412–436. [https://doi.org/10.1016/S0140-6736\(16\)00684-X](https://doi.org/10.1016/S0140-6736(16)00684-X), Rich, A., A., Scheim, M., Koehoorn, T., Poteat. Non-HIV chronic disease burden among transgender, 2020, populations globally: A systematic review and narrative synthesis. Preventive Medicine Reports, <https://doi.org/10.1016/j.pmedr.2020.101259>, Stutterheim, S., M., Van Dijk, H., Wang, K., Jonas. The worldwide burden of HIV in transgender individuals: An updated systematic review and meta-analysis. PLoS ONE, 2020, <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0260063>

³⁶ Стоянов, Р., С. Петкова, Г. Чеширова, В. Тодорова. Юридическото признаване на пола в България. Настояще и перспективи. С.: Bilitis, 2023, 22–31.

³⁷ Ibid., с. 22.

³⁸ Стоянов в раздела „Пол и джендър“ проследява и историческия контекст на термина „джендър“, позовавайки се на ключови фигури като Simone de Beauvoir, John Money и др., чиито трудове поставят основите на разграничението между пол и джендър. Вж. De Beauvoir, S. The Second Sex. London: Jonathan Cape, 2009; Money, J. Hermaphroditism, gender and precocity in hyperadrenocorticism: Psychologic findings. Bulletin of the Johns Hopkins Hospital, 96(6), 1955, 253–264; Money, J., Hampson, J. G., & Hampson, J. An Examination of Some Basic Sexual Concepts: The Evidence of Human Hermaphroditism. Bulletin of the Johns Hopkins Hospital, 97 (4), 1955, 301–319.

диференциация е необходима с оглед на задълбочаване на юридическия анализ, тъй като съдебната практика в България често се фокусира изключително върху биологичните аспекти, пренебрегвайки вътрешното усещане и идентичност на индивида.

В табличен вид по-долу са представени отличителните характеристики за сравнението: пол – джендър³⁹: основно определение, съставни елементи, начини на формиране, стабилност и правна защита.⁴⁰

Характеристики	Пол (sex)	Джендър (gender)
Основно определение	Биологична категория, отнасяща се до физиологични, анатомични и хромозомни характеристики, които определят дадено лице като мъж, жена или интерсекс.	Социално-културна и психологическа категория, която обхваща вътрешното усещане за себе си, социалните роли, поведенческите норми и изразяването, свързани с мъжествеността, женствеността или други идентичности.
Съставни елементи	Първични полови белези: хромозоми (XX, XY), гонади (яйчници, тестиси), външни и вътрешни гениталии, хормонално предопределени репродуктивни функции; Вторични полови белези: окосмяване, глас, фигура и разпределение на мастната тъкан; Характеристики на интерсексуалността: Атипично развитие на пола, при което има несъответствие между генетичен, гонаден и/или фенотипен пол ⁴⁰ .	Джендър идентичност: дълбокото вътрешно и трайно усещане за себе си като мъж, жена или небинарна личност. Джендър изразяване: външна проява на джендърна идентичност чрез облекло, прическа, поведение и маниери. Джендър роля: набор от социални и поведенчески очаквания, които обществото свързва с даден джендър.

³⁹ С оглед на невъзможността понятието „род“ да се наложи в академичния език и абстрактността на термина „генус“, в настоящото изследване използвам превод на термина от английски език – gender. Подробности относно сложността в превода вж. в Славова, Е. Непреводимият gender. В: Полът между хуманитарните, социалните и правните науки. Издателство: Scribens., 2022, 1–28.

⁴⁰ European Commission: Directorate-General for Justice and Consumers, Brink, M. v. d., Timmer, A., Dunne, P., & Burri, S. Trans and intersex equality rights in Europe: a comparative analysis (A. Timmer, editor, S. Burri, editor) Publications Office, 2018, <https://data.europa.eu/doi/10.2838/75428>

Характеристики	Пол (sex)	Джендър (gender)
Начин на формиране	Определя се от генетиката и хормоналното развитие по време на ембрионалния и пубертетния период. Възможно е да има атипично развитие, водещо до интерсексуалност.	Формира се в резултат на невроцеребрално развитие, което е чувствително към хормонални влияния, както и от културно възпитание, социализация и личен опит.
Стабилност	Обикновено се счита за непроменлива биологична даденост. Интерсексуалните състояния обаче показват, че биологичният пол невинаги е бинарен.	Може да бъде в съответствие с биологичния пол (cis-джендър, cisджендър) или в конфликт с него (trans-джендър, трансджендър). Джендърната идентичност се счита за трайна и основна част от самоличността.
Правна защита	В много юрисдикции се използва за определяне на репродуктивни права и задължения. Правната защита на интерсексуалните хора се постига чрез широка интерпретация на термина „пол“ или чрез експлицитно признаване на техните права.	В съвременното антидискриминационно законодателство (като принципите от Yogyakarta) джендърната идентичност и джендърното изразяване са разглеждани като отделни и защитени признаци, като дискриминацията въз основа на тях е забранена. Това позволява правните системи да адресират и защитят правата на трансджендър и небинарните хора.

Непълнотата на академичните изследвания и липсата на задълбочен феминистки дискурс представляват съществен проблем за разбирането на въздействието на историческите промени върху уязвимите групи. Както *М. Molyneux* отбелязва, липсата на феминистки изследвания върху пост-комунистическите преходи в определени държави (България, Албания и др.) е проблем, защото създава непълна картина на въздействието на историческите промени с оглед на джендъра⁴¹. Без задълбочени проуч-

⁴¹ Molyneux, M. Gendered Transitions in Eastern Europe [Review of Cinderella Goes to Market: Citizenship, Gender, and Women’s Movements in East Central Europe; Gender Politics and Post-Communism: Reflections from Eastern Europe and the Former Soviet Union; Democratic Reform and the Position of Women in Transitional Economies; Women in the Politics of Postcommunist Eastern Europe; Superwomen and the Double Burden: Women’s Experience of Change in Central and Eastern Europe

вания е трудно да се разберат уникалните предизвикателства, пред които са изправени жените и други уязвими групи (ЛГБТИК+, етнически и религиозни малцинства) в тези държави. Липсата на подробен анализ по тези теми може да доведе до прекалени обобщения за целия регион, което потенциално може да замъгли значителните разлики в начина, по който уязвими групи преживяват прехода въз основа на специфична икономическа, социална и политическа траектория на страната им⁴². По същество този изследователски дефицит оставя преживяванията на тези групи непризнати в по-широкия академичен и публичен дискурс за джендъра и посткомунизма.

В продължение на тази теза научното изследване на историята на транссексуалността е от първостепенно значение за областта на правната наука, тъй като предоставя критична основа за развитието на юриспруденцията и изграждането на правни рамки, свързани с джендър идентичността. Както отбелязва *Bullough*, макар формалните правни и медицински конструкции на „транссексуализма“ да са сравнително нови, проучването на историческите сведения позволява да се проследят преживените опити на джендърната вариативност в различни епохи и култури⁴³. Липсата на изследване от този характер създава аисторически вакуум, който рискува да доведе до развитието на правна доктрина, откъсната от социалните реалности и трайното съществуване на транс хората. Без този исторически контекст правната теория за джендъра и идентичността може погрешно да третира трансджендърната идентичност като съвременно явление, като по този начин не отчита продължителността на човешкия опит, който съществува от векове.

Значителен проблем, произтичащ от недостатъчните научни изследвания, е прекомерното разчитане на пристрастни или сензационни източници, което представлява пряко предизвикателство за установяването на солиден правен прецедент⁴⁴. *Bullough* подчертава, че много исторически

and the Former Soviet Union; Polish Women, Solidarity, and Feminism; Women in Russia: A New Era in Russian Feminism, by B. Einhorn, N. Funk, M. Mueller, V. Moghadam, M. Rueschemeyer, C. Corrin, A. Reading, & A. Posadskaya]. *Feminist Studies*, 21 (3), 1955, p. 641. Вж. <https://doi.org/10.2307/3178205>

⁴² Ibid., p. 645.

⁴³ Bullough, V. Transsexualism in history. *Archives of Sexual Behavior*, 4, 1975, p. 569. Вж. <https://doi.org/10.1007/BF01542134>

⁴⁴ В потвърждение на проблема с липсата на данни е и изследването на Burgess, D., R., Ekins от 1986 г. – *Transsexualism, Birth Registration and the Right to Marry: Schedule of Legislative and Case Law Developments in Europe*, с което се обобщава законодателното и съдебното развитие в цяла Европа, като изрично отбелязва „Няма информация“ (No info) за България, както и за Албания,

препратки към „възможни транссексуални“ произхождат от източници като вестници и списания, които често се фокусират върху „ефимерното“ или „сензационното“⁴⁵. Когато историческите записи са доминирани от разкази за „разкрития“ или скандали, това може да затвърди правния и социалния наратив за нелегитимност, което оказва влияние върху начина, по който съдилищата и законодателните органи възприемат автентичността и валидността на транс идентичностите. За изследователите е необходим стриктен исторически анализ, за да се деконструират тези пристрастни наративи и да се изгради по-точен архив. Този процес е от решаващо значение за създаването на солидни правни аргументи, които не само се основават на нюансирано разбиране на идентичността, но и са способни да оспорят дълбоко вкоренените обществени предразсъдъци, които исторически са били заложени в правните системи.

Този проблем е особено забележим в държава като България, където липсата на изследвания позволява на истории като тази на Иван/ка Марков/а⁴⁶ да бъдат изкривени. Иван/ка, която отказва наложения ѝ живот, облича се в мъжки дрехи и воюва наравно с мъжете, е била описана от чуждестранни вестници още през 1910 г. като „интересна личност“, която „носи само мъжки дрехи“^{47,48}. Нейният живот представлява емпиричен пример за съпротива срещу наложените хетеронормативни норми. Въпреки това днес нейното наследство е обект на „псевдоисторическа и националистическа пропаганда“, която се опитва да я представи като „просто една смела българска жена“, вместо като пример за куиър съпротива. Това подчертава значението на научните изследвания, които могат да осигурят достоверен и исторически точен разказ, който да се използва в съдебната практика.

Австрия, Източна Германия, Гърция, Унгария и др. Този доклад, подготвен специално по делото *Mark Rees v. United Kingdom* пред Европейския съд по правата на човека (ЕСПЧ), показва, че по това време България не е имала публични или известни правни рамки по отношение на признаването на транс хората. В българската медицинска наука все още се използват материали, които не откриват съществуването на транс хората. Вж. Марков, М. Съдебна медицина. С.: Медицина и физкултура, 1962, с. 287.

⁴⁵ Bullough, p. 569.

⁴⁶ Изписването на името със знак „/“ или „*“ е включващ и приобщаващ; по този начин се отчита комплексността на идентичността на лицата. Използването на тези знаци позволява да се запази историческата автентичност на личността, като същевременно се признае, че нейното преживяване надхвърля традиционните норми. Това е начин да се отдаде уважение към правото на всяко лице да бъде идентифицирано според собственото си самоопределяне.

⁴⁷ Вж. <https://www.queersofia.org/queer-history/yona-markova> [достъп на 26.8.2025 г.].

⁴⁸ Hirschfeld, M. Die Transvestiten: Eine Untersuchung über den erotischen Verkleidungstrieb mit umfangreichem, casuistischem und historischen Material. Berlin: Medizin Verlag. Alfred Pulvermacher & Co., 1910, 548–549.

Освен това, една всеобхватна историческа перспектива върху транс хората дава по-широка представа за ролята на нормативната уредба в изграждането и налагането на джендър нормите. *Bullough* приема, че историческите възприятия за джендъра са повлияни от динамиката на властта, като например възприемането на жените като по-нисши⁴⁹. Чрез изследване на тази история юристите могат да се ангажират с един вид „правна археология“, разкривайки как законите и изпълнителната власт са укрепвали или са били използвани за оспорване на строгите джендър роли във времето. Липсата на изследвания позволява да се направи предположението, че историческите роли на половете са били статични и монолитни, като се пренебрегва дългата история на хората, които са се противопоставяли на тези норми, и правните механизми, които са контролирали тяхната идентичност. Следователно, усърдните научни усилия за изследване на историята на транс хората са незаменими за разработване на правни рамки, които са не само справедливи в настоящето, но и критично информирани от сложната и често пренебрегвана история на връзката между джендърната идентичност и правото.

3.2. Общ поглед по отношение на юридическата промяна на пола – критерии

Юридическото признаване на пола (*Legal Gender Recognition, LGR*) е официален, санкциониран от държавата процес, чрез който джендърната идентичност на дадено лице се признава официално, което позволява промяна на пола в официалните документи. Макар че по-голямата част от двадесет и седемте държави от Европейския съюз (ЕС) и трите държави от Европейската асоциация за свободна търговия (ЕАСТ) са установили ясни процедури за това право, правната рамка далеч не е еднаква. Номинално право на юридическо признаване на пола съществува в страни като Малта, докато в други, като Кипър, Литва и България, процедурите са непълни или несъществуващи, което създава правна несигурност и затруднява достъпа до признаване на пола.

Процесът за юридическо признаване на пола варира значително, като обикновено попада в съдебна или административна рамка. В няколко държави, включително Гърция, Италия и Франция, лицата трябва да подадат молба пред съответния компетентен съд. Макар да предоставя ясен правен път, този модел може да създаде значителни пречки като необходимост от правна помощ, потенциално високи разходи и упражняване на значителна

⁴⁹ Bullough, p. 571.

лична преценка от съдиите, които действат като процедурни „пазители“. Освен това, съдебният процес може да въведе елементи на състезателно производство, както се забелязва в Полша, където кандидатите трябва официално да посочат лицата като „ответници“ на тяхното искане, което може да предизвика семейни конфликти и да забави производството⁵⁰. В Обединеното кралство лицата, които кандидатстват за сертификат за признаване на пола (Gender Recognition Certificate), подават заявлението си до административен орган, а именно Комисията по признаване на пола (Gender Recognition Panel).

В цяла Европа юридическото признаване на пола остава обект на различни предварителни условия, които кандидатите често трябва да изпълнят. Едно от най-изявените е медицинската интервенция, която исторически включва изисквания за хирургическа операция, стерилизация, хормонална терапия и официална диагноза. Към настоящия момент принудителната хирургическа интервенция и стерилизация са премахнати от националните уредби в много държави като Испания (2007 г.), Португалия (2011 г.), Дания (2014 г.) и други⁵¹. Въпреки тази промяна, изискванията за хормонална терапия или медицинска диагноза често остават в сила, както е ясно от изискването за двугодишно медицинско лечение в Испания⁵² или потвърждението на хормоналните интервенции от италианската съдебна система⁵³.

Второто често срещано предварително условие – разводът – изисква лицата да разтрогнат съществуващ брак, за да се предотврати създаването на еднополови съюзи в държави, където те не са признати от закона. Въпреки че това изискване е потвърдено в решението на ЕСПЧ по делото *Hämäläinen срещу Финландия*⁵⁴, все повече държави, включително Ирландия и Финландия, го отхвърлят.

На последно място, възрастта е важен фактор, тъй като LGR е предимно право на пълнолетните лица. Някои държави – като Испания,

⁵⁰ Supreme Court of Poland, Case no III CZP 118/95, *Orzecznictwo Sądów Polskich* 1996, no 4, pos. 78 (22 September 1995); I CSK 146/13 (6 December 2013).

⁵¹ European Commission: Directorate-General for Justice and Consumers, Brink, M. v. d., Timmer, A., Dunne, P., & Burri, S. *Trans and intersex equality rights in Europe: a comparative analysis* (A. Timmer, editor, S. Burri, editor) Publications Office, 2018, p. 60. Вж. <https://data.europa.eu/doi/10.2838/75428>

⁵² Law 3/2007 of 15 May, Article 4 (1) (b).

⁵³ Court of Cassation of Italy, No. 15138 (20 July 2015); Constitutional Court of Italy, Decision No. 221 (2015).

⁵⁴ Case of *Hämäläinen v. Finland*, no. 37359/09, 16 July 2014.

Полша, Обединеното кралство и др.⁵⁵, изрично изключват непълнолетните от процедурите за правно признаване. Въпреки това се наблюдава прогресивна тенденция, като Малта⁵⁶ и Италия позволяват родителски заявления за непълнолетни, а други като Норвегия⁵⁷ и Ирландия позволяват независими заявления от 16 годишни лица.

Общият брой на държавите от ЕС и ЕАСТ, приели модела на самоопределяне, който представлява значително отклонение от традиционните рамки на юридическо признаване на пола, възлиза на дванадесет (като ФРГ е последната присъединила се държава – 1 ноември 2024 г.). Този модел позволява на възрастните кандидати да получат правно признаване на предпочитания от тях пол, без да е необходимо да отговарят на каквито и да било предварителни условия, свързани с медицинско състояние, гражданско състояние или възраст. Основното предимство на самоопределянето е неговият достъпен и опростен характер, който минимизира бюрокрацията и има важна символична стойност за транс и интерсекс хората. Въпреки своя прогресивен характер, този модел остава в малцинство и е подложен на критика, като се повдигат въпроси за потенциала му да бъде използван за злоупотреби или измами. Непрекъснатите промени в политиките за LGR в ЕС и ЕАСТ подчертават продължаващия дебат между необходимостта от процедурна строгост и основното право на човека на самоопределяне и телесна неприкосновеност, като се поставят допълнителни предизвикателства за удовлетворяване на нуждите на небинарните общностни и транс непълнолетни.

Следователно, може да се заключи, че предизвикателствата пред юридическото признаване на пола се коренят в официалния език, който, за разлика от медицинските диагнози, е склонен да бъде по-ограничаващ и по-стигматизиращ. Лексикалната променливост оставя не само място за двусмислие, но и дава възможност за еволюция на правните концепции. Поради това подходът на развиващите се стандарти за правата на човека

⁵⁵ European Commission: Directorate-General for Justice and Consumers, Brink, M. v. d., Timmer, A., Dunne, P., & Burri, S. Trans and intersex equality rights in Europe: a comparative analysis, (A. Timmer, editor, S. Burri, editor) Publications Office, 2018, p. 65. Вж. <https://data.europa.eu/doi/10.2838/75428>

⁵⁶ Член 7, § 1 от Закона за джендър идентичност, джендър изразяване и полови характеристики (Gender Identity, Gender Expression and Sex Characteristics Act) от 2015 г. в Малта предвижда, че „лицата, упражняващи родителски права над непълнолетното лице, или настойникът на непълнолетното лице могат да подадат заявление в регистъра на гражданския съд [...] с искане съдът да промени записания пол и име на непълнолетното лице“. Малтийското законодателство е необичайно, тъй като, подобно на само няколко други държави от ЕС и ЕАСТ, не налага долна граница за потвърждаване на предпочитания пол/джендър на децата.

⁵⁷ Legal Gender Amendment Act, Article 4.

към въпроса за признаването на джендърната идентичност е от критично значение. Определянето на термините за идентичност в нормативната уредба и политиките има пряко въздействие върху обхвата на универсално защитените права на човека⁵⁸.

Значението на пола и джендърната идентичност е широко оспорвано в точните и хуманитарните науки, правната теория, женските и джендър изследвания и все повече в популярния дискурс. Единственото, което знаем със сигурност за значението на джендъра или джендърната идентичност, е това, което законодателите дефинират. Джендър маркерите, колкото и да са обвързани с политическата власт, в крайна сметка са „груб инструмент“ за проверка на идентичността. Този дискурс не може да се ограничи само до транс хората, тъй като няма правилен начин едно лице да изглежда или да се държи [„подобавашо“] въз основата на своя джендър. Жените (както цис-джендърните, така и трансджендърните) имат правото да нарушават стереотипите на женствеността. Конвенцията за премахване на всички форми на дискриминация по отношение на жените (CEDAW)⁵⁹ призовава за премахване на „стереотипните роли на мъжете и жените“ (член 5, буква „а“)⁶⁰.

По отношение на LGR принципите на Yogyakarta са прости и ясни. Принцип № 3 посочва, че всеки има право да бъде признат навсякъде като лице пред закона. Лицата с различна сексуална ориентация и джендър идентичност трябва да се ползват с правоспособност във всички аспекти на живота. Самоопределената сексуална ориентация и джендър идентичност на всеки човек са неразделна част от неговата личност и са един от най-основните аспекти на самоопределянето, достойнството и свободата. Никой не може да бъде принуждаван да се подлага на медицински процедури, включително операция за промяна на пола, стерилизация или хормонална терапия, като условие за правно признаване на неговата джендър идентичност. Никой статут, като брак или родителство, не може да бъде използван като пречка за правното признаване на джендърната идентичност на дадено лице.

⁵⁸ Knight, K. Legal Gender Recognition. In: Ryan, J. M. (Ed.) Trans Lives in a Globalizing World: Rights, Identities and Politics (1st ed.). London: Routledge, 2020, 198–201.

⁵⁹ Приета от Общото събрание на Организацията на обединените нации на 18 декември 1979 г. Ратифицирана с Указ № 1944 от 18 септември 1981 г., ДВ, бр. 76 от 1981 г. В сила за България от 10 март 1982 г. Обн. ДВ. бр.17 от 2 март 2010 г.

⁶⁰ Вж. Йочева, К. Механизми за наблюдение на изпълнението на международни договори в областта на правата на човека. С.: НБУ, 2020, 72–75.

В различни контексти изпълнителната власт се противопоставя на използването на модели за самодеклариране на юридическия пол, с аргументацията, че юридическият пол е необходим за правилната идентификация на гражданите за целите на сигурността. Тези аргументи обаче не са основателни нито в теорията, нито в практиката. Проучване на Open Society Foundation установява, че няма доказателства за случаи, в които дадено лице е използвало либерални правила за юридическо признаване, за да се занимава с престъпна дейност или дейности, които заплашват държавната сигурност⁶¹. Системите за регистриране на самоличността приемат редица промени, не само за транс хората, защото тяхната цел е да отразяват текущата самоличност.

4. Нормативна уредба

4.1. Нормативна уредба в България

В България липсва изрична законодателна уредба относно пола отвъд неговия биологичен смисъл или да регламентира процедура за неговата юридическа промяна.

Законът за гражданската регистрация (ЗГР)⁶², който урежда основни събития като раждане, брак и смърт, и данните, които отличават едно лице от друго, не съдържа разпоредби, които да дефинират „пол“ или да регламентират процедура за неговата промяна. Единствената възможност за корекция на вписан пол в акта за раждане е в случаите, когато е допусната очевидна фактическа грешка от длъжностното лице по гражданско състояние (чл. 73 ЗГР). Тази липса на законодателство създаде правен вакуум, който е запълнен от съдебната власт чрез тълкувателна дейност.

Липсата на законова уредба, съчетана с тълкувателните решения на КС и ВКС, създава ситуация на „правна невидимост“ за определена група граждани. Правната несъвместимост между документите за самоличност, които не могат да бъдат променени, и тяхната реална джендър идентичност води до сериозни и социални последици. Засегнатите лица срещат трудности и дори невъзможност за достъп до трудовия пазар, образование, медицински услуги, както и за упражняване на основни права като право на брак и родителство. Така правната уредба не просто

⁶¹ Open Society Foundations. License To Be Yourself: Responding to National Security and Fraud Arguments, 2016. Вж. www.opensocietyfoundations.org/uploads/e17198d5-a082-4747-b7e9-9ab1fb90347b/lgr-national-security-identity-fraud-20170202.pdf [достъп на 26.8.2025 г.].

⁶² Обн. ДВ. бр. 67 от 27 юли 1999 г.

„не предоставя защита“, но и активно възпрепятства достъпа на лицата до пълноправно гражданство.

4.2. Нормативна уредба в Германия

Правната и обществената ангажираност с транссексуалността в Германия е сложна и развиваща се област, дълбоко повлияна от различните исторически траектории в източната и западната част на страната, а по-късно и от обединяващата сила на съдебната практика на Федералния конституционен съд (BVerfG). Докато Германската федерална република (ГФР, до 3 октомври 1990 г.) въвежда специфично законодателство, Закона за транссексуалните хора (TSG), през 1981 г. Германската демократична република (ГДР) поема по различен път, белязан от постоянна амбивалентност към куиър идентичностите.

Емпиричното изследване на *Cordula Weitze* и *Susanne Osburg*⁶³ предлага безценна информация за ситуацията в ГФР и ранното прилагане на TSG. В допълнение към това научни трудове като този на *Kyle Frackman*⁶⁴ осветляват отличителните, често скрити реалности за куиър хората в ГДР.

От 1 ноември 2024 г. влиза в сила Законът за самоопределяне. Този нов закон представлява промяна в парадигмата на германската правна система и заменя остарелия TSG от 1980 г., като основната цел на германския законодател е да улесни реализацията на защитеното от германския Основен закон (GG)⁶⁵ право на самоопределяне на пола и по този начин да замени нормативната уредба, която в значителна степен е била оценена от Федералния конституционен съд като противоконституционна.

Законът за самоопределяне значително опростява процедурата за промяна на гражданското състояние на транссексуални, интерсексуални и небинарни хора. Вместо продължителна и често възприемана като унижителна процедура, която изискваше изготвянето на две скъпи и патологизиращи експертни становища, новият закон позволява промяна без бюрокрация само чрез декларация пред службата по гражданско състояние.

⁶³ Weitze, C., & Osburg, S. Transsexualism in Germany: Empirical data on epidemiology and application of the German Transsexuals' Act during its first ten years. *Archives of Sexual Behavior*, 25 (4), 1996, 409–425.

⁶⁴ Frackman, K. Persistent ambivalence: Theorizing queer East German studies. *Journal of Homosexuality*, 66 (5), 2018, 669–689.

⁶⁵ Bundesgesetzblatt, Jahrgang 1949 Nr. 1, ausgegeben am 23.5.1949, S. 1.

4.2.1. Траекторията на ГФР: формализиране на признаването чрез TSG

Weitze и *Osburg* се фокусират изрично върху обстоятелствата във ГФР преди Обединението; анализът им обхваща подробно 1422 съдебни решения, постановени през първото десетилетие на TSG (1981–1990). От тях 683 се отнасят до „малкото решение“ (промяна на името съгласно § 1 TSG), а 733 – до „голямото решение“ (правна промяна на пола съгласно § 8 TSG)⁶⁶. Честотата на транссексуалните заявления варира между 2,1 и 2,4 на 100 000 възрастни германци, като средната възраст на заявителите е 33 години⁶⁷. Забележително е, че само малък процент от заявленията биват отхвърлени от съдилищата – 3,6% за промени на името и 10,9% за промени на пола⁶⁸. Съотношението между половете е било 2,3:1 в полза на транссексуалните хора от мъжки към женски пол. През годините не се наблюдава статистическа значима тенденция в съдебната практика; обаче в западногерманските федерални провинции настъпват регионални различия в прилагането на закона. Това подчертава липса на единна интерпретация и практика сред съдилищата, а не наличието на ясна национална регламентация. Първоначалните данни от 80-те години, събрани от *Weitze* и *Osburg*, предоставят важен исторически ориентир за последващата правна и обществена еволюция по отношение на транссексуалността в Германия, като опровергават ранните законодателни опасения от потенциални злоупотреби или прекомерно нарастване на заявленията.

4.2.2. Контекстът в ГДР: невидимост и амбивалентна толерантност

В ярък контраст със законодателните усилия на ГФР, ГДР поддържа сложна и често противоречива позиция по отношение на хомосексуалността и, по-широко, по отношение на несъответствието с джендърната идентичност. *Frackman* отбелязва, че ГДР има „амбивалентно отношение към хомосексуалността“⁶⁹, където, въпреки социалистическите принципи, които на пръв поглед приветстват участието на всички, куиър хората често се сблъскват с криминализиране на техните сексуални контакти и невидимост в обществото. През по-голямата част от съществуването на ГДР (1949–1990 г.) хомосексуалните са до голяма степен толерирани

⁶⁶ *Weitze*, p. 409.

⁶⁷ *Ibid.*, p. 414.

⁶⁸ *Ibid.*, p. 409.

⁶⁹ *Frackman*, p. 669, 689.

само при ограничени обстоятелства, като публичният дискурс по темата за хомосексуалността е забележимо отсъстващ или се разглежда през призмата на „хомофобските предразсъдъци и страха от хомосексуалното съблазняване на младите хора“⁷⁰.

Правната рамка в ГДР първоначално запазва криминализирането на хомосексуалните актове от мъже, което е пряко наследство от тежките § 175 и § 175а от Наказателния кодекс на Германия от нацистката епоха. Решение от 1950 г. на Kammergericht Berlin, висшият регионален съд, потвърждава тези разпоредби с аргументи, че те са необходими за „защита на обществото от социално вредни хомосексуални актове“⁷¹. Това обосноваване често се позовава на „хипотезата за съблазняването“, свързваща мъжката хомосексуалност с опасения за уязвимостта на младежта и стабилността на зараждащата се социалистическа държава. Макар мъжките хомосексуални актове да са декриминализирани през 1968 г.⁷², скритите тревоги на обществото и тайното наблюдение от страна на Stasi (Щази)⁷³ гарантират, че „хомосексуалността [...] няма място никъде и не може да бъде призната без последствия“⁷⁴. Публичната видимост остава минимална, появявайки се само предпазливо през 80-те години на XX в. чрез протестантската църква, ограничени печатни медии, радиопредавания и накрая филми като „Coming Out“ (1989) на *Heiner Carow*, който символично има премиера в деня на падането на Берлинската стена. Този филм, чийто главен герой е гей учител, директно предизвиква упоритите хомофобски тревоги относно куиър хората и техните взаимодействия с младежите, дългогодишен „афективен багаж“ в източногерманския дискурс.

Както хомосексуалността, така и транссексуалността в ГДР е табуизирана тема в обществото и не се е обсъждала публично. Медицинското и социално обслужване на транс хората е било силно ограничено, а

⁷⁰ Ibid., p. 669, 673.

⁷¹ Ibid., p. 687.

⁷² Наказателен кодекс на Германската демократична република (Strafgesetzbuch der Deutschen Demokratischen Republik) от 12 януари 1968 г. Вж. <https://www.verfassungen.de/ddr/strafgesetzbuch74.htm> [достъп на 26.8.2025 г.].

⁷³ Министерството за държавна сигурност (Ministerium für Staatssicherheit, MfS), наричано още Държавна служба за сигурност (Staatssicherheitsdienst, Stasi) е едновременно тайните служби и тайната полиция в ГДР и функционира като инструмент за управление и потискане на Германската единна социалистическа партия (ГЕСП) (Sozialistische Einheitspartei Deutschlands, SED).

⁷⁴ Frackman, p. 689.

научните изследвания относно положението на транс хората в ГДР и до днес са ограничени.

В ГДР липсва изрична законодателна уредба или медицински стандарти транссексуалността до 27 февруари 1976 г., когато Министерството на здравеопазването на ГДР издава Разпореждане за смяна на пола на транссексуалните (*Verfügung zur Geschlechtsumwandlung von Transsexualisten*). Това се случва четири години след шведския закон за транссексуалните хора (1972 г.) и четири години преди западногерманския TSG (1980 г.). Решението за създаване на нормативна уредба е повлияно от ангажираността на отделни лекари и международния медицинско-психологичен дискурс⁷⁵. В документи от психиатричната болница Charité в историческия медицински архив на Charité се откриват автобиографии, писма, медицински доклади, насоки за лечение и кореспонденция с Министерството на здравеопазването на ГДР. През този период заявленията за промяна на гражданското състояние се увеличават, като още през 1959 г. е разрешена промяна на пола от женски към мъжки пол. В периода 1970–1979 г. Министерството на здравеопазването на ГДР одобрява поне три допълнителни заявления за LGR.

Тъй като „наличиността за промяна на пола на транссексуалните“ остава непубликувана и известна само в професионалните медицински среди, през 70-те години на XX в. в ГДР почти не съществува източник на информация за пътя, довел до LGR за хора без медицински познания. Изключение прави книгата на *Siegfried Schnabl* – „Мъжът и жената интимно“⁷⁶, която посочва възможността за хирургична промяна на пола за транссексуалните, които не са терапевтично обратими в своето самоопределяне.

Въпреки това хората, които са искали да променят пола си в ГДР, не само е трябвало да се дистанцират от хомосексуалността в самоопределянето си и да подложат на допълнителни операции, но и да се представят като праведни граждани на ГДР. Например Т. Л. в свое писмо до министъра на здравеопазването, *Ludwig Mecklinger*, през 1974 г. заявява, че противоречивият му външен вид му пречи да се развива напълно като личност⁷⁷.

⁷⁵ Klöppel, U. Die „Verfügung zur Geschlechtsumwandlung von Transsexualisten“ im Spiegel der Sexualpolitik der DDR. Вж. <https://lernen-aus-der-geschichte.de/Lernen-und-Lehren/content/11667> [достъп на 26.8.2025 г.].

⁷⁶ Schnabl, S. Mann und Frau intim. Berlin: VEB Verlag Volk und Gesundheit Berlin, 1978, S. 283 ff.

⁷⁷ Цитати от Historisches Krankenblattarchiv der Psychiatrischen und Nervenkl. der Charité (im Folgenden abgekürzt: HPAC), Akten I., F./74 M; 560/74; L., T./75 M в: Klöppel, U. Die „Verfügung

4.2.3. Сравнителен анализ между ГФР и ГДР

Разликите в подхода на ГФР и ГДР (бившите Западна и Източна Германия) към транссексуалните и куиър идентичности разкриват контрасти, продукт на техните различни идеологии и правни системи. Докато ГФР, чрез TSG, избира да кодифицира проблема със специализиран закон, ГДР го третира като въпрос на държавното здравеопазване, без да създава законова рамка.

ГФР избира пътя на формализираното, но силно рестриктивно законодателство, което се оказва неустойчиво и води до сериозни правни предизвикателства. ГДР, от друга страна, прилага по-прагматичен, но нерегламентиран подход, който осигурява достъп до медицинска грижа, но не предоставя ясни правни механизми за утвърждаване на пола. По този начин наследството на двете държави показва, че въпреки идеологическите различия, и двете правни системи са изпитвали трудности в създаването на справедливи и ефективни правни рамки за признаване на джендърната идентичност.

В периода след Обединението правната рамка на нововъзникналото ФРГ, включително TSG, се разширява, за да обхване цялата обединена Германия. Вследствие на това съдебната практика на Федералния конституционен съд се превръщат в движеща сила за преоценка на правните принципи. Решенията на съда, които представляват постепенно, но решително развитие, преориентират правното разбиране за транссексуалността от преобладаващо биологично-медицинска перспектива към подход, базиран на основните права на човека.

4.2.4. Закон за самоопределяне

Новият Закон за самоопределяне представлява същностен поврат във възприемането на правната материя и заменя остарелия TSG от 1980 г.; като основната цел на германския законодател е да улесни реализацията на защитеното от германския Основен закон⁷⁸ право на самоопределяне на пола и по този начин да замени нормативната уредба, която в значителна степен е била оценена от Федералния конституционен съд като противоконституционна.

zur Geschlechtsumwandlung von Transsexualisten“ im Spiegel der Sexualpolitik der DDR. Вж. <https://lernen-aus-der-geschichte.de/Lernen-und-Lehren/content/11667> [достъп на 26.8.2025 г.].

⁷⁸ Bundesgesetzblatt, Jahrgang 1949 Nr. 1, ausgegeben am 23.5.1949, S. 1.

Законът замества и досегашната специална разпоредба на § 45b от Закона за гражданското състояние (PStG)⁷⁹, която задължава интерсексуалните да представят медицинско удостоверение. Със SBGG това ограничаващо изискване също отпадна. Следва да се отбележи, че SBGG не регулира медицинските процедури за промяна на пола, а неговият обхват е ограничен до уреждането на промяна в гражданското състояние.

Улесняването на промяната на вписания пол е пряка реакция на практиката на Федералния конституционен съд⁸⁰ (вж. 5.2.1.), който в няколко решения обявява разпоредби от TSG за несъвместими с конституционното право на свободно развитие на личността. SBGG отразява съвременното разбиране, че досегашната патологизация и стигматизация на транс хората чрез наименованието „Закон за трансексуалните хора“ и свързаните с него процедури са неприемливи.

На международно равнище ФРГ се нарежда сред 16 държави⁸¹, които са въвели подобни закони на базата на самоопределяне. Тази тенденция отразява глобална промяна към признаване на автономността на половата идентичност като основно човешко право.

4.2.4.1. Процесуален ред за пълнолетни лица

Процесуалният ред съгласно SBGG е разделен на две фази: регистрация пред службата по гражданско състояние (§ 4 SBGG) и декларация за промяна на пола и името (§ 2 SBGG). Намерението за промяна трябва да бъде регистрирано пред службата по гражданско състояние три месеца преди самата декларация. Този срок за регистрация служи като период за размисъл и е задължителен, като данните, предоставени при регистрацията, относно новите имена или вписването на пола не са задължителни. Регистрацията може да се извърши без формални изисквания, като конкретната форма зависи от отделните федерални провинции. В рамките на шест месеца след регистрацията лицето, което подава декларацията, трябва да се яви лично пред службата по гражданско състояние, за да подаде декларацията. В тази декларация лицето трябва да потвърди, че

⁷⁹ Bundesgesetzblatt, Jahrgang 2007 Teil I Nr. 5, ausgegeben am 23.2.2007, S. 122.

⁸⁰ Практиката на BVerfG относно отменения TSG е разглеждана в т. 5.2.1 от настоящата студия.

⁸¹ Аржентина (2012), Бразилия (2018), Уругвай (2018), Чили (2019); Нова Зеландия (2023); Дания (2014), Малта (2015), Ирландия (2015), Норвегия (2016), Португалия (2018), Люксембург (2018), Белгия (2018), Исландия (2019), Швейцария (2022), Финландия (2023) и Испания (2023), както и в повечето федерални щати на Мексико и в американския щат Калифорния. Вж. <https://transrightsmap.tgeu.org/index> [достъп на 26.8.2025 г.].

избраният пол („мъжки“, „женски“, „интерсекс“⁸²) или заличаването на вписването най-добре съответства на половата идентичност на лицето и че е наясно с последствията от това. С тази декларация трябва да се определят новите имена, които трябва да съответстват на избрания пол.

След успешното подаване на декларацията компетентната служба по гражданско състояние внася съответните промени в регистъра на гражданското състояние. Това води до невалидност на съществуващите документи за самоличност и налага подаването на заявление за нови регистрационни документи (§ 10, ал. 2 SBGG).

SBGG предвижда срок за блокиране от една година за повторна промяна на гражданското състояние (§ 5, ал. 1 SBGG). Тази разпоредба, която не се отнася за непълнолетни лица, има за цел да подчертае сериозността на решението и да предотврати прибързани промени.

SBGG не предвижда самостоятелна промяна на името без паралелна промяна на пола. Подобна възможност е съществувала при действието на TSG само поради строгите изисквания за промяна на пола по това време. Посоченото по-горе не засяга възможността за промяна на името по важна причина съгласно Закона за промяна на фамилните и личните имена (§§ 3, 11 Gesetz über die Änderung von Familiennamen und Vornamen, NamÄndG).

4.2.4.2. Процесуален ред при непълнолетни лица

SBGG диференцира разпоредбите според възрастта на непълнолетното лице. За непълнолетни лица, които все още не са навършили 14 години, както и за недееспособни непълнолетни лица, подаването на декларацията за промяна на пола се осъществява от законните им представители. Тази декларация обаче изисква съгласието на детето, при условие че то е на възраст поне пет години. Детето трябва да присъства на място при подаване на декларацията, за да изрази изрично своето съгласие. При назначен настойник е необходимо допълнително разрешение от брачната колегия към съответния районен съд⁸³, което се дава, ако мярката не противоречи на интересите на непълнолетното лице.

⁸² Преводът на понятието е мой. Германският законодател е използвал термина „divers“ с основно значение „различен“, „разнообразен“. Докато в германския речник Duden е посочено и трето значение: „интерсексуален; без ясни женски или мъжки полови характеристики“ (intersexuell; nicht eindeutig weiblich oder männlich ausgeprägte Geschlechtsmerkmale aufweisend) или „неотговарящо на бинарното разделение мъж и жена“ (nicht der binären Einteilung in Mann und Frau entsprechend). Вж. <https://www.duden.de/rechtschreibung/divers> [достъп на 26.8.2025 г.].

⁸³ Familiengericht – превод като „брачна колегия“ в: Дормишев, Х. Немско-български юридически речник. С.: Хейзъл, 2000. Съгласно член 236 от Закона за устройството на германските съдилища

Непълнолетните лица, навършили 14 години, от своя страна, имат право сами да подадат декларация за промяна на пола. Въпреки това, съгласието на законните представители е задължително, като то може да бъде заместено от съда в случаите, когато това е в най-добрия интерес на детето, съгласно общото семейно право на ФРГ. Допълнително, непълнолетните лица трябва самостоятелно да декларират, че са напълно информирани за последиците от своето решение.

При разногласия между родителите с общи родителски права брачната колегия, по искане на един от родителите, може да прехвърли едноличното право на вземане на решение, като отново се съблюдава най-добрият интерес на детето. Промяна против волята на детето е изключена; защитни механизми като тези в § 1666 от Гражданския кодекс (BGB) могат да се приложат при застрашаване на най-добрия интерес на детето.

4.2.4.3. Процедура при недееспособни пълнолетни лица

За недееспособни пълнолетни лица подаването на декларацията е запазено за учредения настойник. Поради значението на решението декларацията на настойника изисква разрешение от колегията по настойничество към компетентния районен съд⁸⁴. Тя проверява дали декларацията е в съответствие с правото на самоопределяне на съответното лице. Физическото присъствие на недееспособното лице при подаване на декларацията не е задължително.

Освен това, в SBGG не се предвижда задължение за представяне на удостоверение за консултация. Декларацията, спомената в § 3, ал. 1, изр. 3 от SBGG, за това, че лицето е „консултирано“, се отнася само до получаването на всеобхватна информация от съответните лица, като формата на това е оставена на тях самите. Липсата на задължителна консултация подчертава фокуса върху автономията на лицата.

5. Съдебна практика

5.1. Съдебна практика в България

Анализ на съдебните актове, разглеждащи казуси за юридическа промяна на пола в България в периода 2010–2025 г.⁸⁵, разкрива ясно оч-

(GVG) от 1976 г. брачната колегия е отдел в районния съд с изключителна компетентност по семейни дела.

⁸⁴ Във ФРГ колегията по настойничество е отдел към районния съд, § 23с от Закона за устройство на германските съдилища (GVG).

⁸⁵ Методологията на изследването се фокусира върху периода след 2010 г., тъй като съдебните решения преди тази година не са дигитализирани. Този времеви диапазон съвпада и с възникването на организираното ЛГБТИК+ движение в България, чиято активна дейност може да се обуслови с

ертана (де-)еволюция, която се характеризира с преминаване от отделни положителни решения към категорично отрицателна позиция, особено след 2021 г. Тази промяна е обусловена от Решение № 15 от 26.10.2021 г. по к. д. № 6/2021 г. на Конституционния съд, налагащо строг правен формализъм и биологично тълкуване на понятието за пол.

Съдебната практика по въпроса може да бъде разделена на два основни периода⁸⁶. В по-ранния, преди 2021 г., се наблюдават положителни решения, включително такива на въззивна и касационна инстанция, които се основават на хуманистично тълкуване на правото и принципа за защита на човешката личност. Основният правен аргумент в подкрепа на промяната е, че съдът следва да отчете психичното изживяване за принадлежност към даден пол като водещ фактор, когато е налице трайна и необратима транссексуалност. Съдилищата в този период приемат, че разпоредбата на чл. 73 ЗГР, която урежда съдебната промяна на данните в актовете за гражданско състояние, предоставя достатъчно основание за такава промяна, дори и при липсата на изрична правна норма и обособена ред и критерии за определяне на преходен период. Тази позиция се подкрепя и от позоваването на член 8 от Конвенцията за защита на правата на човека и основните свободи (ЕКПЧ), който защитава правото на зачитане на личния и семеен живот.

Показателен пример за тази практика са решенията на Върховния касационен съд⁸⁷. В Решение № 205/5.1.2017 г. по гр. д. № 2180/2016 г., III г. о. на ВКС, съдът приема, че „въпреки липсата на изрична правна уредба, е допустима промяна на пола на лице, което е претърпяло операция за смяна на пола“. Друго важно решение е Решение № 16/30.5.2017 г. по гр. д. № 2316/2016 г., IV г. о. на ВКС, което тълкува разпоредбите на ЗГР и приема, че „полът на едно лице се определя не само от външните полови белези, но и от психичното изживяване за принадлежност към даден пол“. Тези решения на ВКС формират устойчиво тълкуване за някои от по-долустоящите съдебни инстанции.

За разлика от тях отрицателните решения, които доминират в по-новата съдебна практика, се изграждат около аргумента за липса на из-

провеждането на първия протест в защита на сексуалните малцинства в България на 28.6.2008 г. София прайд. Вж. <https://sofiapride.org/istoria/> [достъп на 26.8.2025 г.].

⁸⁶ За повече информация и хронологичната последователност на съдебните решения вж. Приложение № 1: Положителни съдебни решения за юридическа промяна на пола и Приложение № 2: Отрицателни съдебни решения за юридическа промяна на пола.

⁸⁷ Вж. приложение № 1: Положителни съдебни решения за юридическа промяна на пола.

рична законова уредба. Съдилищата категорично отказват да „запълнят празноти“ в закона. В Решение № 967/21.10.2015 г. по гр. д. № 3553/2015 г. Районен съд – Стара Загора изрично постановява, че „[б]ългарското законодателство разграничава два пола на лицата – мъжки и женски, което разграничаване е в съответствие с действително съществуващите полови органи“. По-късно Районен съд – Асеновград в Решение № 339/1.11.2022 г. по гр. д. № 2682/2021 г. също заключава, че „липсват разписани правила, критерии, предпоставки, при които може да се уважи искане на транссексуално лице за промяна на вписания в акта за раждане пол на лицето“. Тази позиция е подкрепена от ограниченото тълкуване на член 8 ЕКПЧ, като съдилищата признават, че ЕКПЧ не задължава държавата да приеме конкретна правна уредба, а само да предостави „рамките на защита“. Още преди задължителното Тълкувателно решение № 2/20.2.2023 г. по т. д. № 2/2022 г. на ОСГК, ВКС също е постановявал отрицателни решения. Пример за това е Решение № 119/14.2.2019 г. по гр. д. № 4104/2017 г., III г. о. на ВКС, Решение № 245/8.11.2019 г. по гр. д. № 4454/2018 г., IV г. о. на Върховния касационен съд и др., с които се потвърждават отказите на по-долустоящите инстанции за промяна на пола⁸⁸. Окончателният поврат в практиката на ВКС настъпва с гореспоменатото Тълкувателно решение № 2/2023 г. на ВКС, задължително за всички съдилища.

В. Тодорова предлага задълбочен анализ, който критикува правната логика на гореспоменатото тълкувателно решение. Тя аргументирано демонстрира, че върховната съдебна инстанция, въпреки вътрешното разделение на съдиите, е излязла извън конституционно установените си правомощия, като създава липсваща законова забрана за юридическата промяна на пола⁸⁹. Според *В. Тодорова* ВКС е използвал „манипулативни и откровено противоконституционни аргументи“ в опит да оправдае решението си⁹⁰. Решението на съда се опитва да утвърди тезата, че ЕКПЧ не е източник на право в България и че не притежава директен ефект и примат над вътрешното право, което е в противоречие с Конституцията на Република България. Според *В. Тодорова* с това си решение ВКС

⁸⁸ Вж. приложение № 2: Отрицателни съдебни решения за юридическа промяна на пола.

⁸⁹ Тодорова, В. Решенията на Конституционния съд и ВКС за пола и върховенството на правото в България. В Стоянов, Р., С. Петкова, Г. Чеширова, В. Тодорова. Юридическото признаване на пола в България. Настояще и перспективи. С.: Bilitis, 2023, 204–210.

⁹⁰ Тодорова, В. 2023, с. 207.

„колидира с конституционните принципи за разделение на властите и върховенството на правото“⁹¹.

Според анализа на *Д. Марчева* отказаната възможност за LGR по съдебен ред в България представлява правен механизъм, водещ до дехуманизация на транс и интерсекс хората⁹². Това решение следва логиката на Конституционния съд, който разглежда пола единствено в неговия биологичен смисъл, „детерминиран по рождение“ и непроменим до смъртта. По този начин върховните съдии ефективно елиминират възможността за LGR приживе, като пренебрегват очевидното несъответствие между външните биологични белези, променени чрез медицински процедури, и юридическия пол, отразен в актовете за гражданско състояние⁹³. Тази правна позиция задълбочава обществената изолация на засегнатите лица, като ги третира като по-малко човешки същества.

Мнозинството от върховните съдии не разглеждат този проблем, а се позовават на „надделяващия обществен интерес над интереса на трансексуалните молители“, като цитират мотивите от Решение № 15/26.10.2021 г. по к. д. № 6/2021 г., според които „ценностните разбирания на обществото, формирани от религията и морала, се характеризират със стабилност и устойчивост като регулатор на поведението“⁹⁴. По този начин се поставят абстрактни „морални и/или религиозни норми“ над конкретните права на човека, което представлява основен елемент на дехуманизацията.

Макар мнозинството от върховните съдии да игнорира този въпрос, той е подробно обоснован в Особеното мнение на 21 съдии⁹⁵. Според тях, както и *Д. Марчева* отбелязва в своето изследване, правният отговор трябва да бъде диаметрално противоположен, а именно: „[с]ъдът може да допусне правна промяна на пола на трансексуален човек, като съобрази характерните особености на всеки конкретен случай и наличието на баланс между обществените и личните интереси“. Особеното мнение изобличава несъстоятелността на тезата, че ЕКПЧ „не се налага над биологичното обяснение на понятието „пол“, дадено от Конституцията“⁹⁶. Напротив, съдиите от малцинството подчертават, че нито в Конституцията, нито в

⁹¹ Ibid., с. 210.

⁹² Марчева, Д., Е. Стайкова. Безправие и дехуманизирането на ЛГБТИК+ хората в България. С.: Младежка ЛГБТИ организация Действие, 2024, 94–102.

⁹³ Пак там, 94–95.

⁹⁴ Пак там, с. 95.

⁹⁵ Пак там.

⁹⁶ Пак там, с. 100.

действащите закони съществува изрична забрана за промяна на пола по медицински причини. Тези съдии акцентират върху факта, че отказът от LGR представлява акт, нарушаващ задълженията на българската държава да гарантира правото на личен и семеен живот по силата на член 8 ЕКПЧ, особено в контекста на осъдителните решения на ЕСПЧ срещу България по дела, засягащи правата на транссексуалните⁹⁷.

Отказът на ВКС да предостави достъп до правосъдие и да разгледа индивидуалните случаи на юридическо признаване на пола представлява явно противоречие с принципа на правовата държава и принципа на равенство на гражданите пред закона. В своя анализ *Д. Марчева* стига до заключението, че зад привидно неутралната правна стилистика на тълкувателното решение прозират предразсъдъците на мнозинството съдии към лица, които не се вписват в рамките на „половата бинарност“. Подобен подход отрича съществуването на транс (както и на интерсекс) хора и следва да бъде определен като отявляващо дехуманизиращ, тъй като отрича тяхната специфична човешка, включително биологична, същност.

* * *

Към август 2025 г. всички висящи дела за юридическо признаване на пола пред ВКС са спрени⁹⁸ поради преюдициално запитване, отправено от висшата българска юрисдикция до Съда на ЕС по делото Шипов [C-43/24]⁹⁹. По същество въпросите на ВКС могат да бъдат обобщени в следните основни теми:

1. допустимо ли е съгласно правото на ЕС и Хартата на основните права на ЕС (по-специално принципите на равенство и свободно движение), национално законодателство, което не предоставя никаква възможност за юридическа промяна на пола, името и единния граждански номер на транссексуални?

⁹⁷ Case of Y. T. v Bulgaria, no. 41701/16, 9. July 2020; Case of P. H. v Bulgaria, no. 46509/2020, 27 September 2022.

⁹⁸ Вж. Определение № 5159/13.11.2024 г. по гр. д. № 914/2024 г., IV г. о. на ВКС; Определение № 130/15.1.2025 г. по гр. д. № 3390/2023 г., IV г. о. на ВКС; Определение № 157/16.1.2025 г. по гр. д. № 996/2024 г., IV г. о. на ВКС; Определение № 1786/9.4.2025 г. по к. гр. д. № 3590/2024 г., III г. о. на ВКС; Определение № 2170/29.4.2025 г. по к. гр. д. № 4580/2024 г., III г. о. на ВКС.

⁹⁹ Преюдициално запитване, отправено от Върховен касационен съд (България) на 23 януари 2024 г. – К. М. Х./Община Стара Загора, Shipov, C-43/24, EU:C:2025:657. Вж. <https://curia.europa.eu/juris/document/document.jsf?text=&docid=285316&pageIndex=0&doclang=BG&mode=lst&dir=&occ=first&part=1&cid=1457917> [достъп на 26.8.2025 г.].

2. допустима ли е национална съдебна практика, която изключва възможността за такава промяна, когато други държави членки я допускат, което поставя българските граждани в неравностойно положение и създава дискриминация, основана на полава (джендърна) идентичност?
3. могат ли религиозни ценности и морални норми да бъдат правно основание за ограничаване на половата (джендърната) идентичност само до определени медицински случаи, например при интерсекс хора, но не и за транс хора?
4. задължена ли е държава членка (в случая България) да признае промяната на пола, името и единия граждански номер на свой гражданин, ако тази промяна е извършена в друга държава членка съгласно нейното законодателство, и това задължение обхваща ли пола като основен елемент от гражданската регистрация?
5. и накрая, може ли тълкувателно решение на Конституционния съд, което приема, че понятието „пол“ има само биологичен смисъл, да представлява юридическа пречка за отразяването на смяна на пола, извършена в друга държава, и съвместимо ли е това тълкуване с правото на ЕС?¹⁰⁰.

Същевременно двете дела, *Y. T. v. Bulgaria* и *P. H. v. Bulgaria* пред ЕСПЧ дават критичен поглед върху конфликта между българската правна рамка и задълженията на страната по ЕКПЧ по отношение на LGR. Макар че първоначалното решение по делото *Y. T. v. Bulgaria* бе преразгледано, основните правни принципи и задълженията на държавата, потвърдени от последващото *P. H. v. Bulgaria*, остават непроменени, което подчертава системния провал от страна на българските власти.

Решенията по делата *Y. T. v. Bulgaria* (2020 г.) и *P. H. v. Bulgaria* (2022 г.) установяват явно нарушение на член 8 ЕКПЧ. ЕСПЧ констатира, че българските съдилища не са предоставили „релевантни и достатъчни основания“ за отказа си да предоставят юридическо признаване на пола на жалбоподателите, като по този начин не са постигнали справедлив баланс между обществения интерес и основното право на жалбоподателите на признаване на тяхната полава (джендърна) идентичност. Тази съдебна практика се основава на дългогодишния принцип, формулиран

¹⁰⁰ Решение № 50005 от 18.1.2024 г. по гр. д. № 698/2020 г., III г. о. на ВКС; Ключово изслушване по делото Шипов, С-43/24, се състоя в Съда на ЕС в Люксембург на 22 май 2025 г., а генералният адвокат J. Richard de la Tour представи своето заключение на 4 септември 2025 г., EU:C:2025:657.

за първи път в делото *Christine Goodwin v. United Kingdom* (2002 г.), че държавите имат положително задължение да осигурят „бърза, прозрачна и достъпна“ процедура за промяна на пола без несъразмерни изисквания като задължителна хирургична интервенция или стерилизация.

Въпреки решенията на ЕСПЧ правната обстановка в България значително се влошава. Както подчертава *M. Ludwig*, след първоначалното решение на ЕСПЧ по делото *Y. T. v. Bulgaria*, Конституционният съд на България и Върховният касационен съд издават решения, които налагат *de facto* забрана за юридическо признаване на пола¹⁰¹. Тази последваща национална съдебна практика, която настоява за чисто биологично разбиране на пола, е в пряко противоречие с констатациите на ЕСПЧ и демонстрира активно пренебрегване на съдебната му практика и неизпълнение на международните задължения на България.

M. Ludwig отбелязва, че преразглеждането на решението по делото *Y. T. v. Bulgaria*, предизвикано от неразкриването от страна на жалбоподателя на успешно паралелно вътрешно производство, е пропусната възможност за ЕСПЧ да издаде по-категорично решение относно системните правни пропуски на България¹⁰². Решението на ЕСПЧ да обяви делото за недопустимо поради „злоупотреба с права“ от страна на жалбоподателя, макар и юридически обосновано от процедурна гледна точка, неволно позволи на България да избегне по-пряко осъждане за неспазването на задълженията. Въпреки това ЕСПЧ изрично поясни, че решението му не променя задълженията на България по член 8 ЕКПЧ, които бяха потвърдени независимо от решението по делото *P. H. v. Bulgaria*. Това гарантира, че държавата остава с правно задължение да се справи със системните нарушения. Вследствие на това Комитетът на министрите на Съвета на Европа постави изпълнението на тези решения под засилено наблюдение и издаде строги препоръки след разглеждането на случаите през септември 2023 г. (1475-о заседание, септември 2023 г.)¹⁰³. Изключително, като се има предвид сериозността на ситуацията и несигурността, пред която са изправени транссексуалните в България по отношение на достъпа до

¹⁰¹ Ludwig, M.-H., A. Avetisyan. Ban on Legal Gender Recognition: The Missed Opportunity of the *Y. T. v. Bulgaria* Revision. Strasbourg Observers, 2024. Вж. <https://strasbourgobservers.com/2024/12/17/ban-on-legal-gender-recognition-the-missed-opportunity-of-the-y-t-v-bulgaria-revision/> [достъп на 21.8.2025 г.].

¹⁰² Ibid.

¹⁰³ CM/Del/Dec(2023)1475/H46-13 – 1475th meeting (DH), September 2023 – H46-13 *Y. T.* (Application No. 41701/16) and *P. H.* (Application No. 46509/20) v. Bulgaria. Вж. <https://search.coe.int/cm?i=091259488025c338> [достъп на 21.8.2025 г.].

LGR, Комитетът на министрите отиде по-далеч, като поиска от българските власти „възможност за приемане на привременни мерки, които да позволят разглеждане на юридическо признаване на пола до приемането на постоянно законодателство“.

5.2. Съдебна практика в Германия

5.2.1. Практика на Федералния конституционен съд на Германия

Съдебната практика на Федералния конституционен съд по отношение на половата идентичност представлява постепенно развитие, което фундаментално преориентира правната представа за транссексуалността¹⁰⁴. Решенията бележат дълбока промяна от предимно биологично-медицински подход към подход, основан на основните права. В редица новаторски решения Федералният конституционен съд адаптира първоначално рестриктивните разпоредби на Закона за транссексуалните хора (TSG) към конституционни принципи като общото право на личността (allgemeine Persönlichkeitsrecht, § 2, ал. 1 във връзка с § 1, ал. 1 от Основния закон), човешкото достойнство и принципа на равенство, като по този начин допринася значително за укрепването на правата на транссексуалните.

Тази правна промяна се появява в постепенното премахване на първоначалните условия за промяна на гражданското състояние. Още в решение от 1996 г. (BVerfG, 2 BvR 1833/95) е изяснено, че зачитането на половата идентичност като следствие от правото на личността изисква правилно обръщение и адресиране след промяна на името. През 2005 и 2006 г. следват други решения: с решенията от 6 декември 2005 г. (BVerfG, 1 BvL 3/03) и 1 юни 2006 г. (BvR 2201/02) изискването за трайна несемейност (§ 8, ал. 1, т. 2 от TSG) е обявено за противоконституционно, тъй като представлява несъразмерна намеса в правото на сключване на брак. С решение от 18 юли 2006 г. (1 BvL 1/04) изискването за развод (§ 8, ал. 1, т. 1 TSG) също е обявено за противоконституционно, ако бракът на засегнатото лице вече е съществувал към момента, в който то е било идентифицирано като транссексуално.

Решаващ пробив обаче е постигнат от съда с решения от 2008 г. (BVerfG, 1 BvL 10/05) и 2011 г. (BVerfG, 1 BvR 3295/07). В тези решения последните останали дискриминационни условия за промяна на гражданското състояние – неспособност за размножаване и операция за промяна

¹⁰⁴ Германската съдебна практика използва преобладаващо понятието „транссексуалност“ поради действието на TSG в периода 1980–2024 г.

на пола – биват обявени за противоконституционни и невалидни. Федералният конституционен съд обосновава това с несъразмерна и унижителна намеса в правото на самоопределяне и физическата неприкосновеност на засегнатите лица, тъй като достъпът до правно признаване на тяхната идентичност им е бил предоставен само под заплахата от необратимо медицинско лечение. Решението от 27 октомври 2011 г. (BVerfG, 1 BvR 2027/11) подчертава освен това незабавността на това подобрение на оновните права. Въз основа на конкретен случай то разпорежда на съдилищата да не спират текущите производства до приемането на нова уредба от законодателя, а да обявят незабавно за неприложими разпоредбите, които са в противоречие с Основния закон (GG), за да гарантират правата на засегнатите лица.

Освен простите промени в гражданското състояние, съдебната практика укрепва и признаването на идентичността в официалните документи. Решението на Федералния административен съд (BVerwG) от 2016 г. (6 B 38.15) потвърждава правото на транссексуалните да не бъдат вписани в регистъра на гражданското състояние като „майка“ или „баща“ след промяна на гражданското състояние, ако това противоречи на тяхната идентичност. Това предпазва от ненужно „разкриване“ и признава реалността, в която живеят тези лица. Допълнителна либерализация е постигната с решение от 2017 г. (BVerfG, 1 BvR 747/17), което дава възможност за промяна на името без едновременна промяна на пола – от значение за небинарните хора¹⁰⁵.

Практиката на германския конституционен съд претърпява юридическо разграничение в контекста на семейното право. В решение от 2 юли 2010 г. (BVerfG, 1 BvR 666/10) BVerfG отхвърля автоматичната регистрация на партньорката на раждащата майка като „втора майка“ и посочва необходимостта от осиновяване. Това решение показва, че съдебната практика в областта на произхода и семейните права се придържа по-силно към традиционните биологични критерии, докато в правото на

¹⁰⁵ Както бе споменато горе (вж. 4.2.4.1.) с влизането в сила на Закона за промяна на имената и определяне на пола в специални случаи от 1 ноември 2024 г. възможността за промяна на имената съгласно новата нормативна уредба е преустановена. Единствената възможност е позоваването по общия ред съгласно § 3 от Закона за промяна на фамилните и личните имена (NamÄndG) във връзка с § 11 същия закон, според който „Фамилното име може да бъде променено само ако има важна причина за това“, която е обременена с допълнителна тежест; а съответният компетентен административен орган действа в рамките на оперативна самостоятелност и е възможно да постанови негативно решение.

гражданското състояние се наблюдава преход към теорията за идентичността.

В обобщение, горепосочените решения на Федералния конституционен съд предизвикват коренна трансформация на правния статут на транссексуалните хора в Германия. Тя преориентира правното признаване на половата (джендърна) идентичност от доминиращи биологични и медицински критерии към подход, основан на психологическата и социалната идентичност. Тази съдебна практика е доразвила общото право на личността, заложено в § 2, ал. 1 от Основния закон на ФРГ, като го разширява до цялостна защита на половата (джендърната) идентичност. В резултат на това съществено биват намалени пречките пред правното признаване и се премахват дискриминационните и унижителни разпоредби. Практиката на BVerfG се очертава като движеща сила за законодателни реформи и дългосрочно насърчаване на социалното признаване на транссексуалността в дългосрочен план.

5.2.2. Съдебна практика във ФРГ

Правната проблематика, свързана с транс хората във ФРГ¹⁰⁶, далеч не се изчерпва с основополагащите конституционни решения на Федералния конституционен съд. Напротив, съдилища от различни инстанции, особено Федералният върховен съд (Bundesgerichtshof, BGH) като висша инстанция на гражданското правораздаване, имат съществен принос за оформянето на съдебната практика. Юриспруденцията на BGH осветлява сложните последици от промяната на юридическия пол върху семейното, брачното и наследственото право, като показва напрежението между признаването на половата (джендърната) идентичност и съществуващите гражданскоправни норми.

Следващият анализ се фокусира върху практиката на BGH, която разглежда не толкова конституционността на самите закони, колкото тяхното практическо приложение и конкретните правни последици за засегнатите лица. Особено внимание заслужава многопластовият и

¹⁰⁶ Настоящата точка разглежда съдебната практика във ФРГ до влизането в сила на Закон за промяна на имената и определяне на пола в специални случаи (Gesetz über die Änderung der Vornamen und die Feststellung der Geschlechtszugehörigkeit in besonderen Fällen), тъй като към август 2025 г. още няма практика по новоприетия SBGG. Изследването на практиката по TSG дава представа за това как германското право е третирало въпросите, свързани с джендърната идентичност, преди влизането в сила на SBGG. Това позволява да се проследи правната еволюция и да се разберат мотивите за промяната на законодателството в детайли, тъй като SBGG е приет именно в отговор на критиките и проблемите, възникнали от практиката по TSG.

юридически диференциран подход на германската съдебна практика към сложните въпроси на признаването на половата идентичност и правото на юридическа промяна на пола. Решенията на BGH илюстрират баланс, който съдът поддържа между индивидуалното право на личностно самоопределяне, защитата на обществения ред и кохерентността с правната система. Тематично съдебната практика на BGH може да бъде обобщена в три основни категории, всяка от които разглежда различни юридически проблеми.

Един от основните аспекти, който играе решаваща роля в решенията, е въпросът за приложимостта на германското право към чуждестранни граждани. Решение от 29 ноември 2017 г.¹⁰⁷ бележи важна стъпка, като поставя германския принцип на публичния ред (*Ordre-public*) над традиционния принцип на гражданството (*Staatsangehörigkeitsprinzip*). Конкретният казус с турски гражданин, живеещ в Германия, който е поискал да бъде признат за принадлежащ към женския пол съгласно TSG, илюстрира този конфликт. Докато турското право предвижда операция за смяна на пола и трайно безплодие като задължителни предпоставки за юридическо признаване на пола, които в Германия се считат за противоконституционни, германският TSG допуска промяната при по-лесни условия. BGH постановява решение в полза на молителя с мотиви – основната защита на правото на полова идентичност, което се прилага за всички хора, които пребивават законосъобразно и постоянно в Германия. BGH признава, че отхвърлянето на молбата би довело до т. нар. „куцо правоотношение“ (*hinkende Rechtsverhältnis*), което би пренебрегнало реалния живот на засегнатото лице в Германия. Това решение демонстрира позицията на съда, че конституционното задължение на държавата да защитава правото на полова (джендърна) идентичност има предимство пред разпоредбите на чуждестранното законодателство, особено в тежки случаи.

Друг комплекс от теми, който оформя практиката на BGH, е ясното разграничение между транссексуалността и интерсексуалността, както е прецизно направено в решения от 22 април 2020 г.¹⁰⁸ и 10 юни 2020 г.¹⁰⁹. Въвеждането на § 45b от Закона за гражданско състояние (*Personenstandsgesetz, PStG*) през 2018 г., което позволява на хора с „ва-

¹⁰⁷ BGH, Beschluss vom 6.9.2017 – XII ZB 660/14.

¹⁰⁸ BGH, Beschluss vom 22.4.2020 – XII ZB 383/19.

¹⁰⁹ BGH, Beschluss vom 10.6.2020 – XII ZB 451/19.

риант на полово развитие¹¹⁰ да посочат „divers“¹¹¹ пол или да премахнат пола от акта за раждане, повдига въпроса за приложимостта към транс хората. BGH недвусмислено уточнява, че тази опростена разпоредба е запазена изключително за интерсексуални хора, т. е. тези, при които биологичното определяне на пола не е еднозначно женско или мъжко от раждането. Съдът отхвърля приложимостта на тази норма по отношение на транс хората, които имат различна психическа джендър идентичност, но проявяват еднозначно физическо самоопределяне. Тази постепенна правна концепция се основава на виждането, че различните начални ситуации оправдават и различни правни процедури. По-строгите изисквания на TSG, които предвиждаха експертни становища, бяха оправдани за транс хората, за да се гарантира постоянството на гражданското състояние и да се изключи произволна промяна. С влизането в сила на SBGG настъпва и цялостна редакция на § 45b PStG (в сила от 1 ноември 2024 г.), чиято основна разлика се състои в достъпа до процедурата за подаване на декларации – предходният вариант е обвързан с медицински доказателства и е насочен предимно към интерсексуални хора, което е възприето като дискриминационно. Действащата редакция отделя промяната на пола от медицинските изисквания и се фокусира върху самоопределянето, като опростява процеса за всички транс и интерсексуални.

BGH разглежда и сблъсъка между правото на нова идентичност и принципите на истинността на документите и съгласуваността на регистрите. Решение от 5 май 2021 г.¹¹² служи като ясен пример. Съдът разглежда случая на транссексуално лице, което след сключването на граждански брак е променило имената си и в издаден впоследствие акт за сключен граждански брак е поискало новите му имена да бъдат посочени като имената преди брака. BGH отхвърля искането с ясната обосновка, че промяната на името съгласно TSG няма обратно действие. LGR влиза в сила *ex nunc*, т. е. от момента на влизане в сила на съдебно решение, докато историческите факти към момента на сключването на брака остават непроменени. Съдът подчертава, че както забраната за разкриване, така и правото, регулиращо гражданското състояние, не дават основание за издаване на умишлено невярно удостоверение за гражданско състояние. В този случай доказателствената сила на удостоверението и

¹¹⁰ Превод мой – Varianten der Geschlechtsentwicklung.

¹¹¹ Вж. бележка под линия № 82.

¹¹² BGH, Beschluss vom 5.5.2021 – XII ZB 189/20.

общественият интерес към верността на данните, вписани в регистрите, имат предимство¹¹³.

В обобщение, практиката на BGH е готова да отговори на нуждите на транс и интерсекс хората, предоставяйки им всеобхватна защита на основните им права. Това се случва при стриктно спазване на правната рамка; което подчерта необходимостта от промени в TSG.

Останалите решения в приложение № 3 дават широка представа за германската съдебна практика на по-долустоящи инстанции, разрешаващи ежедневни правни конфликти между граждани и държавата или частно-правни спорове. Списъкът съдържа решения на областни съдилища по трудовоправни дела (Landesarbeitsgericht, LAG) и на областните съдилища по социално-правни дела (Landessozialgericht, LSG), свързани със социални помощи и осигуряване. Към тях се добавят решения на административните съдилища (Verwaltungsgericht, VG), както и на върховните областни съдилища (Oberlandesgericht, OLG) и върховния областен съд на Берлин (Kammergericht, KG), които са компетентни по граждански и семейни дела.

Всички тези решения се отнасят до прилагането и тълкуването на TSG по конкретни случаи. Решенията на административните съдилища например претеглят личните права на транссексуалните спрямо обществения интерес от правната сигурност на официалните регистри и удостоверения. Решенията на LAG и LSG разглеждат сходни, но специфични за съответната им област проблеми: правото на социални помощи или правата и задълженията на транс работниците. Решенията на първа

¹¹³ Към август 2025 г. § 13 SBGG урежда „забраната за разкриване“, която гарантира защитата на новата информация за пола и собствените имена на дадено лице след LGR. Предишните имена и предишната информация за пола на дадено лице не могат да бъдат разкривани или разследвани без неговото съгласие с изключения, ако публичните органи трябва да обработват данните в съответствие с други законови разпоредби, за да изпълняват своите задължения; по специфични причини от обществен интерес, като например изпълнението на задълженията на правоприлагащите органи или органи за сигурност, или ако може да бъде доказано наличието на правен интерес (ал. 1). Алинея 2 урежда разкриването на данни от близки роднини. Съпрузите (от предишен брак), роднини по пряка линия и другият родител на дете са задължени да предоставят променените данни само ако това е необходимо за поддържане на публични регистри или правни сделки. В противен случай забраната за разкриване не се прилага за тях, освен ако не действат с намерение да причинят вреда. Алинея 3 пояснява, че забраната за разкриване не ограничава продължаващата обработка на стари данни в официални регистри и информационни системи. Регистрите могат да продължат да обработват стара информация за целите на проверката на самоличността, ако това е предвидено в закона. Алинея 4 позволява обмена на информация между официални регистри и информационни системи, ако този обмен се осъществява съгласно други законови разпоредби, независимо от забраната за разкриване.

и въззивна инстанции показват, че съдебната практика във ФРГ не се състои само от зрелищни решения на BGH, а преди всичко от ежедневното разясняване на проблеми, които възникват при взаимодействието с публичните институции.

6. Заключение

Задълбоченият сравнителен анализ на правните рамки, уреждащи LGR в България и Германия, очертава осезаем контраст между двете държави. От една страна, българската правна система се характеризира с цялостен правен вакуум в регулирането на правата на транс хората, като липсата на специален закон е запълвана противоречиво и несистематично от съдебната практика. От друга страна, Германия демонстрира четиридесет и петгодишна целенасочена еволюция – от рестриктивния и основан на медицински критерии Закон за транссексуалните хора (TSG) от 1980 г. до модерния и изцяло базиран на всеобщите права на човека Закон за самоопределяне, в сила от 1 ноември 2024 г. Настоящото изследване използва германския опит като основа за извеждане на ключови изводи и предлагане на конкретни препоръки за цялостна реформа на българската правна рамка.

Основната дихотомия между правните подходи на двете държави се корени в наличието, респективно липсата, на специален закон, който да урежда материята. В България отсъства каквато и да е изрична законова уредба, която да дефинира половата идентичност извън нейния строго биологичен смисъл или да регламентира процедура за юридическата ѝ промяна. Тази законодателна празнина е оставена на тълкувателната дейност на ВКС и КС, което води до състояние на хронична правна несигурност. Резултатът е фрагментирана и често противоречива съдебна практика, която оставя съдбата на транс хората в България на субективната преценка на отделни съдебни състави, което е несъвместимо с принципа на правовата държава. Това създава състояние на „правна невидимост“ за транс, интерсекс и небинарни хора, чиято идентичност не намира признаване в правния мир. Невъзможността за синхронизиране на документите за самоличност с реалната им идентичност води до системно нарушаване на основни права – достъп до трудовия пазар, образование, здравеопазване, както и до накърняване на личното им достойнство. Следователно, българският подход не е просто пасивен; той активно нанася вреди, като

системно маргинализира и изключва една уязвима група граждани от пълноценно участие в обществения живот.

В Германия, за разлика от България, се наблюдава целенасочена и последователна законодателна и съдебна еволюция. Във ФРГ първият TSG от 1980 г., макар и новаторски за времето си, е бил основан на медицински и патологизиращ модел, изискващ тежки, скъпи и често унижителни съдебни процедури и експертизи. Ключова роля в неговото развитие изиграва Федералният конституционен съд, който в поредица от знакови решения обявява редица негови разпоредби за противоконституционни, тъй като нарушават основното право на свободно развитие на личността. Този продължителен процес на конституционен контрол кулминира в приемането на SBGG през 2024 г., който бележи промяна в модела. Новият закон е базиран изцяло на принципа на самоопределянето и зачитането на човешкото достойнство. Той премахва интрузивните съдебни процедури и медицински оценки и ги заменя с проста, достъпна и депатологизирана декларация пред длъжностно лице по гражданско състояние. Четиридесет и петгодишната история в Германия доказва, че първоначалните страхове от злоупотреби са неоснователни, а правното признаване е ключов фактор за социалната интеграция и благополучие. Моделът на SBGG е съвременен, хуманен и ефективен, като защитава както правото на самоопределяне на пълнолетните, така и най-добрия интерес на децата чрез ясни и диференцирани процедури.

Въз основа на успешния германски модел и с цел преодоляване на настоящата критична ситуация в България е наложително предприемането на решителни законодателни стъпки. На първо място, от съществено значение е приемането на специален Закон за признаване на половата идентичност и промяна на гражданския пол, по подобие на SBGG. Такъв закон изрично и изчерпателно да уреди материята, като я извади от несигурното поле на съдебните тълкувания. Централен елемент на реформата следва да бъде замяната на настоящата тежка и несигурна съдебна процедура с бърза, достъпна и прозрачна административна процедура. Юридическата промяна на пола и имената следва да се извършва с декларация пред длъжностно лице по гражданско състояние, като по този начин процедурата се дестигматизира и се приравни към други актове за гражданско състояние. Тази процедура трябва да бъде изцяло основана на принципа на самоопределяне, което означава да отпаднат всякакви изисквания за медицински диагнози, психологически експертизи, хормонална терапия или хирургически интервенции. Единственото условие трябва да бъде

изразената воля на лицето, че заявеният пол съответства на неговата вътрешна идентичност. За да се гарантира сериозността на решението и да се предотвратят прибързани действия, може да се възприеме германският модел за въвеждане на тримесечен период за размисъл между първоначалната регистрация на намерението и финалната декларация, както и едногодишен блокиращ срок за последваща промяна.

Особено внимание трябва да се обърне на създаването на ясни правила за непълнолетни лица, които да защитават най-добрия интерес на детето, като същевременно уважават неговата развиваща се автономия. За деца под четиринадесетгодишна възраст декларацията следва да се подава от законните представители, но задължително със съгласието на детето, ако то е достигнало възраст, на която може да формира собствено мнение, изразено лично пред компетентен орган. За непълнолетните на възраст между 14 и 18 години може да се предвиди възможност те сами да подават декларация, но със съгласието на законните им представители. В случай на необоснован отказ от страна на родителите законът трябва да предвиди възможност съдът да замести тяхното съгласие, ако прецени, че промяната е в най-добрия интерес на детето. На последно място, новият закон трябва ясно да разграничи юридическата от медицинската промяна, като категорично посочи, че урежда единствено и само юридическия аспект (промяна в регистрите и документите), без да засяга или да поставя като условие каквито и да било медицински процедури.

Кризата в българската правна система обаче не е само законодателна, но и юриспруденциална. Анализът на съдебната практика разкри, че докато германската юриспруденция се утвърждава като двигател за прогресивна реформа, българската съдебна система, особено в лицето на ВКС, се превръща в непреодолима бариера пред признаването на половата (джендърна) идентичност. Същината на проблема се крие в това, че българските съдилища остават изцяло ангажирани с преюдициалния въпрос дали изобщо да позволят юридическата промяна на пола, вместо да разглеждат индивидуалните казуси и да търсят справедлив баланс, както изисква практиката на ЕСПЧ и на Съда на ЕС. Тълкувателно решение № 2/2023 г. на ВКС, което налага *de facto* абсолютна забрана, е кулминацията на този регресивен процес. Този подход, основан на манипулативни аргументи и позоваване на абстрактни „морални и религиозни норми“, представлява не само абдикация от задължението за правораздаване, но и акт на дехуманизация. Системният отказ на българските съдилища да се

съобразят с практиката на ЕСПЧ и правото на ЕС демонстрира тревожен правен формализъм и изолационизъм.

В ярък контраст с посоченото по-горе германската съдебна практика илюстрира как съдът може да бъде катализатор за социална и правна промяна. Федералният конституционен съд никога не е поставял под въпрос съществуването на правото на юридическа промяна на пола, а се е фокусирал върху това как то да бъде осъществено по начин, който зачита човешкото достойнство. По този начин съдът принуждава законодателя да реформира уредбата, докато другите съдилища решават сложни практически въпроси, произтичащи от вече признатото право.

В крайна сметка, приемането на подобна модерна и хуманна уредба по германски модел ще синхронизира българското законодателство със съвременните стандарти за правата на човека, ще изпълни препоръките на международни и европейски органи¹¹⁴. Това обаче е само първата стъпка. Преодоляването на настоящия блокаж изисква не само законодателна реформа, но и дълбока промяна в юридическото мислене, която да постави човешкото достойнство в центъра на правораздаването и да признае върховенството на международното право и правото на ЕС. Само така може да се прекрати състоянието на правна несигурност и системно страдание за хиляди български граждани, като им гарантира правото на достоен и пълноценен живот

¹¹⁴ Резолюция относно дискриминацията срещу транссексуалните на Европейския парламент на 12.9.1989 г., Док. А 3-16/89 в Официален вестник, С 256, 9 October 1989. Вж. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=OJ:C:1989:256:TOC> [достъп на 23.8.2025 г.]; Препоръка № 1117 (1989 г.) на Парламентарната асамблея на Съвета на Европа. Вж. <https://rm.coe.int/090000168062df1f> [достъп на 23.8.2025 г.]; Резолюция 2048 (2015) – Дискриминация срещу трансгендър хора в Европа. Вж. <https://pace.coe.int/en/files/21736/html> [достъп на 23.8.2025 г.]; Резолюции на Съвета по правата на човека на ООН: A/HRC/RES/59/5 (приета на 7 юли 2025 г.), A/HRC/RES/55/14 (приета на 4 април 2024 г.); A/HRC/RES/50/10 (приета на 15 юли 2022 г.); A/HRC/RES/41/18 (приета на 19 юли 2019 г.); A/HRC/RES/40/5 (приета на 21 март 2019 г.); A/HRC/RES/32/2 (приета на 30 юни 2016 г.); A/HRC/RES/27/32 (приета на 26 септември 2014 г.); A/HRC/RES/17/19 (приета на 17 юни 2011 г.); Резолюции на Общото събрание на Организацията на обединените нации: A/RES/79/176 (приета на 17 декември 2024 г.), A/RES/77/218 (приета на 15 декември 2022 г.), A/RES/76/176 (приета на 16 декември 2021 г.), A/RES/75/189 (приета на 16 декември 2020 г.), A/RES/73/172 (приета на 17 декември 2018 г.), A/RES/71/198 (приета на 19 декември 2016 г.), A/RES/69/182 (приета на 18 декември 2014 г.), A/RES/67/168 (приета на 20 декември 2012 г.), A/RES/65/208 (21 декември 2010 г.), A/RES/63/182 (приета на 18 декември 2008 г.), A/RES/61/173 (приета на 19 декември 2006 г.), A/RES/59/197 (приета на 20 декември 2004 г.), A/RES/57/214 (приета на 18 декември 2002 г.). Вж. общия списък с текстовете на резолюциите на Съвета по правата на човека и на Общото събрание на Организацията на обединените нации на <https://www.ohchr.org/en/sexual-orientation-and-gender-identity/united-nations-resolutions-sexual-orientation-gender-identity-and-sex-characteristics> [достъп на 26.8.2025 г.].

Приложение № 1

Положителни съдебни решения за юридическа промяна на пола

Решение № 1126/6.4.2010 г. по гр. д. № 10044/2009 г. на Районен съд – Варна
 Решение № 482/21.1.2015 г. по в. гр. д. № 15866/2013 г. на Софийски градски съд
 Решение № 1272/16.3.2015 г. по гр. д. № 14253/2014 г. на Районен съд – Варна
 Решение № 2186/03.6.2016 г. по гр. д. № 711/2016 г. на Районен съд – Варна
 Решение № 8000/03.11.2016 г. по в. гр. д. № 5037/2015 г. на Софийски градски съд
 Решение № 2734/04.7.2017 г. по гр. д. № 2640/2017 г. на Районен съд – Варна
 Решение № 4208/19.10.2017 г. по гр. д. № 1521/2017 г. на Районен съд – Варна
 Решение № 5482/29.12.2017 г. по гр. д. № 13690/2017 г. на Районен съд – Варна
 Решение № 231/8.4.2019 г. по гр. д. № 562/2018 г. на Районен съд – Търговище
 Решение № 285/5.7.2019 г. по гр. д. № 1417/201 г., IV г. о. на ВКС
 Решение № 172/11.2.2020 г. по в. гр. д. № 1924/2019 г. на Окръжен съд – Варна
 Решение № 260033/15.1.2021 г. по гр. д. № 4806/2020 г. на Районен съд – Русе
 Решение № 1102/21.7.2022 г. по гр. д. № 5930/2021 г. на Районен съд – Плевен

Приложение № 2

Отрицателни съдебни решения за юридическа промяна на пола

Решение № от 9.9.2013 г. по гр. д. № 8236/2013 г. на Софийски районен съд
 Решение № от 5.6.2015 г. по гр. д. № 52005/2014 г. на Софийски районен съд
 Решение № 967/21.10.2015 г. по гр. д. № 3553/2015 г. на Районен съд – Стара Загора
 Решение № 1257/11.2.2016 г. по в. гр. д. № 19280/2014 г. на Софийски градски съд
 Решение № 1495/19.2.2016 г. по в. гр. д. № 19580/2014 г. на Софийски градски съд
 Решение № 6899/19.5.2016 по гр. д. № 3213/2015 г. на Софийски районен съд
 Решение № 205/5.1.2017 г. по гр. д. № 2180/2016 г., III г. о. на ВКС
 Решение № 16/30.5.2017 г. по гр. д. № 2316/2016 г., IV г. о. на ВКС
 Решение № 8155/5.12.2017 г. по в. гр. д. № 12432/2016 г. на Софийски градски съд
 Решение № 200/28.2.2018 г. по гр. д. № 5967/2017 г. на Районен съд – Стара Загора
 Решение № 200/15.6.2018 г. по в. гр. д. № 1163/2018 г. на Окръжен съд – Стара Загора
 Решение № 5234/1.8.2018 г. по гр. д. № 3308/2017 г. на Софийски градски съд
 Решение № 119/14.2.2019 г. по гр. д. № 4104/2017 г., III г. о. на ВКС
 Решение № 266/28.2.2019 г. по гр. д. № 2565/2018 г. на Районен съд – Добрич

Решение № 142/28.6.2019 г. по гр. д. № 3826/2018 г., IV г. о. на ВКС
Решение № 3557/1.8.2019 г. по гр.д. № 5453/2019 г. на Районен съд – Варна
Решение № 245/08.11.2019 г. по гр. д. № 4454/2018 г., IV г. о. на ВКС
Решение № 260227/5.4.2021 г. по гр. д. № 3869/2020 г. на Районен съд – Сливен
Решение № 89/14.4.2020 г. по в. гр. д. № 319/2019 г. на Окръжен съд – Добрич
Решение № 62/4.6.2021 г. по в. гр. д. № 215/2021 г. на Окръжен съд – Сливен
Решение № 95/21.6.2021 г. по гр. д. № 992/2020 г. на Районен съд – Елин Пелин
Решение № 110/10.12.2021 г. по в. гр. д. № 665/2021 г. на Софийски окръжен съд
Решение № 193/20.12.2021 г. по в. гр. д. № 220/2021 г. на Окръжен съд – Габрово
Решение № 339/01.11.2022 г. по гр. д. № 2682/2021 г. на Районен съд – Асеновград
Решение № 14582/14.12.2022 г. по гр. д. № 767/2022 г. на Софийски районен съд
Решение № 237/23.2.2023 г. по гр. д. № 1693/2022 г. на Районен съд – Плевен
Решение № 2231/2.5.2023 г. по в. гр. д. № 1082/2023 г. на Софийски градски съд
Решение № 3532/7.3.2023 г. по гр. д. № 53412/2021 г. на Софийски районен съд
Решение № 1140/10.10.2023 г. по гр. д. № 1289/2023 г. на Софийския апелативен съд
Решение № 5183/20.12.2023 г. по гр. д. № 752/2023 г. на Районен съд – Пловдив
Решение № 50005/18.1.2024 г. по гр. д. № 698/2020 г., III г. о. на ВКС
Решение № 542/22.4.2024 г. по в. гр. д. № 525/2024 г. на Окръжен съд – Пловдив
Тълкувателно решение № 2/20.2.2023 г. по тълк. д. № 2/2020 г., ОСГК на ВКС

Приложение № 3

Съдебна практика от Германия

BGH, Beschluss vom 6.9.2017 – XII ZB 660/14 – <https://openjur.de/u/967502.html>
BGH, Beschluss vom 29.11.2017 – XII ZB 345/17 – <https://openjur.de/u/2119555.html>
BGH, Beschluss vom 29.11.2017 – XII ZB 346/17 – <https://openjur.de/u/2119556.html>
BGH, Beschluss vom 22.4.2020 – XII ZB 383/19 – <https://openjur.de/u/2201385.html>
BGH, Beschluss vom 10.6.2020 – XII ZB 451/19 – <https://openjur.de/u/2247096.html>
BGH, Beschluss vom 5.5.2021 – XII ZB 189/20 – <https://openjur.de/u/2364913.html>
BSG, Urteil vom 28.9.2010 – B 1 KR 5/10 R – <https://openjur.de/u/169712.html>
BVerfG, Beschluss vom 15.8.1996 – 2 BvR 1833/95 – <https://openjur.de/u/205282.html>
BVerfG, Beschluss vom 06.12.2005 – 1 BvL 3/03 – <https://openjur.de/u/199232.html>
BVerfG, Beschluss vom 1.6.2006 – 1 BvR 2201/02 – <https://openjur.de/u/628342.html>
BVerfG, Beschluss vom 18.7.2006 – 1 BvL 1/04 – <https://openjur.de/u/268911.html>

BVerfG, Beschluss vom 27.5.2008 – 1 BvL 10/05 – <https://openjur.de/u/188836.html>
 BVerfG, Beschluss vom 2.7.2010 – 1 BvR 666/10 – <https://openjur.de/u/397857.html>
 BVerfG, Beschluss vom 11.1.2011 – 1 BvR 3295/07 – <https://openjur.de/u/337619.html>
 BVerfG, Beschluss vom 27.10.2011 – 1 BvR 2027/11 – <https://openjur.de/u/570863.html>
 BVerwG, Beschluss vom 19.5.2016 – 6 B 38.15 – <https://openjur.de/u/965165.html>
 BVerfG, Beschluss vom 17.10.2017 – 1 BvR 747/17 – <https://openjur.de/u/2123249.html>
 LAG Hamm, Urteil vom 17.12.1998 – 4 Sa 1337/98 – <https://openjur.de/u/2161695.html>
 LSG Baden-Württemberg, Urteil vom 27.1.2009 – L 11 KR 3126/08 – <https://openjur.de/u/351034.html>
 LSG Baden-Württemberg, Urteil vom 25.1.2012 – L 5 KR 375/10 – <https://openjur.de/u/358049.html>
 LSG Sachsen-Anhalt, Urteil vom 24.9.2013 – L 4 KR 34/12 – <https://openjur.de/u/2224329.html>
 OLG Karlsruhe, Beschluss vom 28.1.2003 – 10 VA 10/02 – <https://openjur.de/u/2317329.html>
 Brandenburgisches OLG, Beschluss vom 24.1.2017 – 10 WF 80/16 – <https://openjur.de/u/2255116.html>
 OLG München, Beschluss vom 20.3.2020 – 11 Wx 65/20 – <https://openjur.de/u/2346291.html>
 OLG Düsseldorf, Beschluss vom 23.10.2020 – 3 Wx 186/20 – <https://openjur.de/u/2316772.html>
 KG, Beschluss vom 12.1.2021 – 1 W 1920/20 – <https://openjur.de/u/2317282.html>
 VerfGH des Landes Berlin, Beschluss vom 31.10.2002 – 66/02, 66 A/02 – <https://openjur.de/u/270866.html>
 VG Berlin, Urteil vom 15.6.2010 – 23 A 242.08 – <https://openjur.de/u/282521.html>
 VG München, Urteil vom 20.0.2012 – M 17 K 11.5453 – <https://openjur.de/u/600068.html>
 VG Berlin, Urteil vom 4.12.2012 – 23 K 259.11 – <https://openjur.de/u/698895.html>
 VG Berlin, Urteil vom 30.4.2014 – 36 K 394.12 – <https://openjur.de/u/690417.html>

Библиография

Дормишев, Х. Немско-български юридически речник. С.: Издателство „Хейзъл“, 2000.
 Йочева, К. Механизми за наблюдение на изпълнението на международни договори в областта на правата на човека. С.: Издателство на НБУ, 2020.
 Марков, М. Съдебна медицина. С.: Медицина и физкултура, 1962.

- Марчева, Д., Е. Стайкова. Безправие и дехуманизирането на ЛГБТИК+ хората в България. С.: Младежка ЛГБТИ организация Действие, 2024.
- Славова, Е. Непреводимият gender. В: Полът между хуманитарните, социалните и правните науки. Издателство: Scribens., 2022, 1–28.
- Стоянов, Р., С. Петкова, Г. Чеширова, В. Тодорова. Юридическото признаване на пола в България. Настояще и перспективи. С.: Bilitis, 2023.
- Benjamin, H., M. D. The Transsexual Phenomenon. NY: Warner Books, 1966.
- Bullough, V. Transsexualism in history. Archives of Sexual Behavior, 4, 1975, 561–571. <https://doi.org/10.1007/BF01542134>
- Burgess, D., & Ekins, R. Transsexualism, Birth Registration and the Right to Marry: Schedule of Legislative and Case Law Developments in Europe [Legal Case]. Digital Transgender Archive, 1986. <https://www.digitaltransgenderarchive.net/files/8s45q8962>
- European Commission: Directorate-General for Justice and Consumers, Brink, M. v. d., Timmer, A., Dunne, P., & Burri, S. Trans and intersex equality rights in Europe: a comparative analysis, (A. Timmer, editor, S. Burri, editor) Publications Office, 2018. <https://data.europa.eu/doi/10.2838/75428>
- Frackman, K. Persistent ambivalence: Theorizing queer East German studies. Journal of Homosexuality, 66 (5), 2018, 669–689. <https://doi.org/10.1080/00918369.2017.1423220>
- Funk, N., & Mueller, M. (Eds.). Gender Politics and Post-Communism: Reflections from Eastern Europe and the Former Soviet Union (1st ed.). Routledge, 1993. <https://doi.org/10.4324/9780429425776>
- Knight, K. (2020). Legal Gender Recognition. In: Ryan, J.M. (Ed.). (2020). Trans Lives in a Globalizing World: Rights, Identities and Politics (1st ed.). London: Routledge. 198–217. <https://doi.org/10.4324/9780429201783-12>
- Ludwig, M.-H., A. Avetisyan. Ban on Legal Gender Recognition: The Missed Opportunity of the Y. T. v Bulgaria Revision. Strasbourg Observers, 2024. Online available on: <https://strasbourgobservers.com/2024/12/17/ban-on-legal-gender-recognition-the-missed-opportunity-of-the-y-t-v-bulgaria-revision/>
- Meteākanyš, O. M. The Recent Transgender Court Decision in Czechia: Two Steps Forward, One Step Back (A Commentary on Case Pl. ÚS 52/23). Bratislava Law Review, 8 (2), 2024, 243–264. <https://doi.org/10.46282/blr.2024.8.2.946>
- Molyneux, M. Gendered Transitions in Eastern Europe [Review of Cinderella Goes to Market: Citizenship, Gender, and Women’s Movements in East Central Europe; Gender Politics and Post-Communism: Reflections from Eastern Europe and the Former Soviet Union; Democratic Reform and the Position of Women in Transitional Economies; Women in the Politics of Postcommunist Eastern Europe; Superwomen and the Double Burden: Women’s Experience of Change in Central and Eastern Europe and the Former Soviet Union; Polish Women,

- Solidarity, and Feminism; Women in Russia: A New Era in Russian Feminism, by B. Einhorn, N. Funk, M. Mueller, V. Moghadam, M. Rueschemeyer, C. Corrin, A. Reading, & A. Posadskaya]. *Feminist Studies*, 21 (3), 1995, 637–645. <https://doi.org/10.2307/3178205>
- Open Society Foundations. License To Be Yourself: Responding to National Security and Fraud Arguments, 2016. Online available on: www.opensocietyfoundations.org/uploads/e17198d5-a082-4747-b7e9-9ab1fb90347b/lgr-national-security-identity-fraud-20170202.pdf
- Hanganu-Bresch, C. Gender Issues in Eastern Europe, 2006, 656–662. <https://doi.org/10.4018/978-1-59140-815-4.CH101>
- Hirschfeld, M. Die Transvestiten: Eine Untersuchung über den erotischen Verkleidungstrieb mit umfangreichem casuistischen und historischen Material. Berlin: Medizin Verlag. Alfred Pulvermacher & Co. Digital Transgender Archive, 1910. Online available on: <https://www.digitaltransgenderarchive.net/files/6395w7174>
- Reisner, S., T., Poteat, J., Keatley, M., Cabral, T., Mothopeng, E., Dunham, C., Holland, R., Max, S., Baral. Global health burden and needs of transgender populations: a review. *The Lancet*, 388, 2016, 412–436. [https://doi.org/10.1016/S0140-6736\(16\)00684-X](https://doi.org/10.1016/S0140-6736(16)00684-X)
- Rich, A., A., Scheim, M., Koehoorn, T., Poteat. Non-HIV chronic disease burden among transgender populations globally: A systematic review and narrative synthesis. *Preventive Medicine Reports*, 2020. <https://doi.org/10.1016/j.pmedr.2020.101259>
- Scheim, A., A., Rich, D., Zubizarreta, M., Malik, K., Baker, A., Restar., L., Van Der Merwe, J., Wang, B., Beebe., K., Ridgeway, S., Baral, T., Poteat, S., Reisner. Health status of transgender people globally: A systematic review of research on disease burden and correlates. *PLOS ONE*, 2024. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0299373>
- Schnabl, S. Mann und Frau intim. Berlin: VEB Verlag Volk und Gesundheit Berlin, 1978.
- Stutterheim, S., M., Van Dijk, H., Wang, K., Jonas. The worldwide burden of HIV in transgender individuals: An updated systematic review and meta-analysis. *PLoS ONE*, 2021. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0260063>
- Thomas, R., F., Pega, R., Khosla, A., Verster, T., Hana, I., Say. Ensuring an inclusive global health agenda for transgender people. *Bulletin of the World Health Organization*, 95, 2017, 154–156. <https://doi.org/10.2471/BLT.16.183913>
- Weitze, C., & Osburg, S. Transsexualism in Germany: Empirical data on epidemiology and application of the German Transsexuals' Act during its first ten years. *Archives of Sexual Behavior*, 25 (4), 1996, 409–425. <https://doi.org/10.1007/bf02437583>